

Teorija političkog subjekta u djelima Michaela Foucaulta

Gudović, Tara

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:278630>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET POLITIČKIH ZNANOSTI
DIPLOMSKI STUDIJ POLITOLOGIJE

TARA GUDOVIĆ

**TEORIJA POLITIČKOG SUBJEKTA U DJELIMA
MICHELA FOUCAULTA**

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2018.

Izjava o autorstvu rada i poštivanju etičkih pravila u akademskom radu:

Izjavljujem da sam diplomski rad Teorija političkog subjekta u djelima Michela Foucaulta, koji sam predala na ocjenu mentoru prof.dr.sc. Krešimiru Petkoviću, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mom autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Tara Gudović

KAZALO

1. UVOD.....	1
2. POSTMODERNISTIČKA KRITIKA POIMANJA SUBJEKTA KOD HEGELA I MARXA.....	3
3. FUNKCIJA DISKURSA U ARHEOLOŠKOJ FAZI.....	4
3.1. FORMACIJA SUBJEKTA PREKO POVIJESTI ISKLJUČENJA I KLASICISTIČKO SVRSTAVANJE STRANACA KULTURI U LADICU LUDILA	5
3.2. POSTMODERNISTIČKI SPROVOD SUBJEKTA U ZRCALNOM UNIVERZUMU.....	6
3.3. GOVORNI SUBJEKT KAO MEDIJ STRUJANJA DISKURZIVNIH ZNANJA.....	8
3.4. USPOSTAVA ČOVJEKA KAO PREDMETA ZNANJA.....	9
3.5. NASTAJANJE SUBJEKTA RADA, JEZIKA I ŽIVOTA NA PLODNOM TLU MODERNISTIČKOG PROCVATA HUMANISTIČKIH ZNANOSTI.....	10
3.6. MINIRANJE PRIVILEGIRANOG STATUSA AUTORA I PROPITIVANJE MOGUĆNOSTI AUTENTIČNOSTI.....	13
4. GENEALOŠKA FAZA POMAKA NA PROIZVODNE POTENCIJALE MOĆI U POIMANJU POLITIČKIH SUBJEKATA.....	16
4.1. NASTAJANJE SUBJEKTA ZLOČINA KROZ REŠETKU SUDBENOG I MEDICINSKOG POGLEDA I KONTRAEFEKT DISCIPLINARNE MAŠINERIJE KAZNENIH APARATA.....	17
4.2. SUBJEKT MARGINALNE SEKSUALNOSTI KAO POSLJEDICA DISKURZIVNOG PRODIRANJA DIHOTOMIJE NORMALNOSTI I ABNORMALNOSTI.....	21
5. RAĐANJE NOVIH TEHNOLOGIJA SEBSTVA I OSTVARIVANJE PAREZIJE POLITIČKIH SUBJEKATA U ETIČKO-INDIVIDUALISTIČKOJ FAZI.....	24
5.1. EPIMELEIA HEAUTOU KAO KAMEN TEMELJAC ETIČKOG POLITIČKOG SUBJEKTA.....	25
5.2. NASLIJEĐE PROSVJETITELJSTVA I UMIJEĆE VLADANJA DRUGIMA KROZ PRIZMU AGONISTIČKE IGRE.....	28
5.3. IMPERATIV HRABROSTI POLITIČKIH SUBJEKATA PRED IZAZOVIMA GOVORENJA ISTINE I KINIČKI SUBJEKT OTPORA.....	30
6. POLITIČKI SUBJEKT U POSTANARHISTIČKOM KONTEKSTU.....	33

7. ZAKLJUČAK.....	
...35	
8. POPIS	
LITERATURE.....	38

1. UVOD

Osebujući stvaralački opus Michela Foucaulta, jednog od najutjecajnijih francuskih teoretičara prošloga stoljeća i vjesnika postmodernizma, služi kao neiscrpan izvor fascinacije i intelektualne stimulacije u današnjim akademskim krugovima. Preljevanje utjecaja fukooovskog diskursa može se naširoko pratiti u studentskoj populaciji i različitim zakutcima filozofskih salona. Foucaultova neumorna preokupacija istraživanjem i traganjem za konstitutivnim faktorima koji su modularali suvremeno filozofsko i znanstveno shvaćanje subjekta u zapadnoj kulturi može se obuhvatiti u tri distinktivne etape pisanja – arheološka, genealoška i etičko-individualistička faza. Shodno tome, ovaj rad će nastojati ponuditi pregledan prikaz razvoja teorije političkog subjekta u djelima Michela Foucaulta kroz prizmu režima istine koji upravljaju njegovom produkcijom, preko turbulentnih kolebanja u kompleksnoj matrici odnosa znanja i moći pa sve do teorijskog raskoraka prema tehnologijama sebstva.

Subjekt možemo definirati, prema klasičnom filozofskom rječniku, kao „pojam koji u gramatici, pravu, itd. ima različita značenja, a i u povijesti filozofije razumio se u diferenciranim značenjima, ali koja se dadu svesti na odredbu prema kojoj je biće obdareno vlastitom sviješću i sposobnošću uspostavljanja odnosa s drugim bićima.“ (Kutleša, 2012.) Koherentan temelj subjekta kao izvorišta značenja rasplinut je u moru brujanja diskursa pod filozofskim perom postmodernističkog mađioničara. Podrivanje klasičnog poimanja političke moći elaboracijom iste kao nepregledne potke u tijesnom međudnosu sa znanjem baca novo svijetlo na djelovanje političkih subjekata te raskrinkava dimenziju apolitičnog privida. Foucault u svojim analizama subjekta govora, diskursa ili nekog znanja zaobilazi svaki oblik kolektiviteta – drugim riječima, može postojati fragmentirano mnoštvo subjekata koji se dobrovoljno udružuju u neki oblik kolektiva, ali ne i unificirani kolektivni subjekt.

„Ne postoje neposredno dati subjekti, od kojih je jedan proletarijat, a drugi buržoazija. Ko se bori protiv koga? Borimo se svi protiv svih. I uvijek postoji nešto u nama što se bori protiv nečega drugog u nama.“ (Foucault, 2012.: 188.) Naizgled depolitizirana područja perturbacija moći iz kojih niču subjekti okarakterizirani kao zločinci, delinkventi ili stigmatizirani uživatelji marginalnih seksualnosti proizašla je iz tegobne povijesti isključivanja i ušutkavanja koja sadrže političke implikacije; navedeno reaktualizira skepsu prema mogućnosti neutralnosti same znanosti. „Štoviše, Foucault je tvrdio da su ludilo,

kazneni sustav i seksualnost od središnjeg značaja za političko polje jer je moć decentrirana i nije vezana samo za državni aparat u najužem smislu.“ (Petković, 2018.: 46.)

Ako uzmemo u obzir spomenuti okvir, onda je sasvim logično da govorimo o politički nabijenom subjektu koje ostaje dobrim dijelom nevidljivo u tradicionalnom shvaćanju iste tematike unutar političke znanosti; u tome se, među ostalim, ogleda važnost Foucaultovog doprinosa koja se ne smije olako zanemariti. „Država je superstrukturalna u odnosu na čitav jedan niz mreža moći koja prolaze kroz tijela, seksualnost, obitelj, stavove, znanja, tehnike, i ti odnosi održavaju uslovljenu vezu s obzirom na neku vrstu metamoci strukturiranu uglavnom oko izvjesnog broja velikih funkcija zabrane.“ (Foucault, 2012.: 124.) Ukoliko je naslijeđe prosvjetiteljstva na pijedestal postavilo pitanje autonomije, poststrukturalistička relativizacija i negiranje mogućnosti autonomije subjekta susreće se s vapajem realizacije političke slobode u okovima strateškog političkog polja odnosa moći. Foucaultovo pisanje i aktivistički angažman nerijetko su se povezivali sa etiketom lijevog anarhizma, a završni dio rada nastojat će reinterpretirati kiničku školu i njezine prakse, prije svega, kao politički moment te otvoriti mogućnost prepoznavanja obrisnih linija kiničkog subjekta u postanarhističkom političkom subjektu. Struktura rada nastoji ponuditi sveobuhvatni teorijski presjek Foucaultovog političkog subjekta iz arheološke, genealoške i etičko-individualističke faze, a nadolazeće poglavlje se oslanja na kritiku, ali i prikazivanje razlika Marxovog i Hegelovog shvaćanja subjekta u odnosu na postmodernističku leću.

U priloženoj tablici nalazi se pregledan prikaz etapa pisanja, djela koja ih karakteriziraju i pripadajuće razdoblje.

FAZA	RAZDOBLJE	NAZIV DJELA
Arheološka	1960-e	Povijest ludila, Riječi i stvari, Što je autor?
Genealoška	1970-e	Nadzor i kazna, Volja za znanjem, Moć/Znanje, Poredak diskursa
Etičko-individualistička	1980-e	Hermeneutika subjekta, Vladanje sobom i drugima, Hrabrost istine

2. POSTMODERNISTIČKA KRITIKA POIMANJA SUBJEKTA KOD HEGELA I MARXA

Prije nego se posvetimo egzegetskom pothvatu pisanja o Foucaultovom subjektu, detaljno prolazeći etape njegova bogatog i raznolikog stvaralaštva, treba se osvrnuti na statičnu kategoriju subjekta koja prethodi postmodernističkim shvaćanjima. Foucault podriva same temelje modernog subjekta, a oštrica kritike bila je uperena prema tadašnjoj francuskoj ljevici. Transcendentalno, odnosno „konstituirajuće“ poimanje subjekta biva minirano odbacivanjem ideje neprekinutog procesa kretanja povijesti. Foucault subjekt dovodi u neraskidivu vezu s postojećim povijesnim okvirom koji se – podrivajući na taj način dogmu ortodoksnog marksizma, ali i samu ideju potpune autonomije i racionalnosti subjekta – konstituiraju prema kontingentnim okolnostima. Razlomljenost povijesnog procesa u ovome slučaju ne predstavlja mjesto iščitavanja dijalektičke niti vodilje koja linearno organizira slijed događaja. Stoga, postmodernističko polazište rasplinjuje Marxovo i Hegelovo shvaćanje subjekta kao mjesta koje postoji neovisno o volji pojedinaca koje je, u svojoj univerzalnosti, smješteno unutar fiktivnog povijesnog jedinstva zazivanog u duhu moderniteta. „Dok je Hegelov Subjekt transhistorijski i znajući, u Marxovoj je analizi povijesno određen i slijep... Nema ego... Nema samosvijest... Subjektivnost i socio-povijesni Subjekt moraju se razlikovati.“ (Arthur, 2004.)

Postmodernistički projekt možemo prvenstveno okarakterizirati kao ambiciozan pokušaj nadvladavanja Hegelove i, posljedično tome, Marxove filozofije. „Dakle slijedi da je Marx identificirao najčudniji ‘Subjekt’ u kapitalu, koji je jako vezan uz hegelijanski ‘Duh’. Marxov je Subjekt, poput Hegelova, apstraktan i ne može se poistovjetiti s bilo kakvim društvenim akterima. Štoviše, oboje se razvijaju u vremenu na takav način koji je nezavisan od volje pojedinca.“ (Arthur, 2004.) Marksizam ne prepoznaje individualni subjekt povijesti, pripadnici potlačene klase se ne raspoznaju kao subjekti jer su rezultat društvenih odnosa. Klasa se percipira u svojoj cjelini te je svaki pokušaj cjepkanja na individue dočekan s gnušanjem. „Marksizam, posljednji avatar materijalizma, znanosti koja nas je praktički oblikovala, ne želi čuti za subjekt. Marksizam je odbio transcendentalni subjekt, subjekt kao sastavni dio znanja, čistu svijest. Sve što razmišlja samo po sebi, prije svega iskustvo, završilo je na smetlištu povijesti, jer je tvrdilo da postoji izvan materije, prije materije, i trebalo je Boga, duh ili dušu da bi postojalo.“ (Wittig, 2010.: 14.) Foucault ne samo da se odriče takve slike subjekta, već se najavljuje njezino drastično rastakanje u arheološkoj fazi kada diskurs

preuzima krucijalnu ulogu u formaciji subjekta, o čemu će pobliže biti riječ u nadolazećem poglavlju. Poglavlja koja se nadovezuju na spomenuto također predstavljaju razradu kritike općeprihvaćenog poimanja subjekta kod marksista i hegelijanaca, ali se srž kritike subjekta okuplja oko pitanja moći i tehnologija sebstva. Svaka je faza pisanja specifična u odnosu na poimanje političkog subjekta, no ono što ih povezuje jest odbacivanje bilo kakvog pokušaja uspostave univerzalne pozicije i mogućnosti potpune i neokaljane autonomije istoga.

3. FUNKCIJA DISKURSA U ARHEOLOŠKOJ FAZI

Foucault je učinio revolucionarni skok u teorijskom doprinosu u domeni koja se tiče poimanja subjekta. Iako nikada nije razvio općenitu teoriju subjekta, u njegovom je pisanju vidljivo poljuljana prethodno utemeljena i nepropitivana forma subjekta. Nastojao je ponuditi povijesni presjek uvjeta koji su ustanovili ljudska bića kao istovremene objekte i subjekte različitih diskurzivnih praksi – od znanosti, filozofije, ekonomije, prava i slično. Čineći pomak od transcendentalnosti ka uvođenju imperativa funkcije diskursa u prvoj fazi pisanja, koju možemo smjestiti u šezdesete godine prošloga stoljeća, bavi se analizom društvenih i lingvističkih normi koje upravljaju njihovom produkcijom. Foucault je skovao termin ‘arheologija’ kako bi opisao pristup u razumijevanju povijesnih procesa primjenom diskurzivne analize i proučavanja poretka stvari. Drugim riječima, zadaća arheologije se sastoji u analizi specifičnih područja koja su se pojavila u određenom vremenskom razdoblju kako bi se uočila povezanost u epistemi koja ih povezuje te razgraničilo stvarno od lažnog znanja. Epistemu možemo definirati kao sustav znanja određenog razdoblja, a Foucault se posvetio izučavanju područja poput ekonomije, lingvistike i biologije. Diskursi su povezani sa proizvodnjom režima istine u nekom specifičnom povijesnom razdoblju. Proučavajući klasični doživljaj ludila, dolazi do uvida kako se dijagnoze mentalnih anomalija uspostavljaju preko procesa isključenja unutar kojeg pozitivna znanost o čovjeku omeđuje prostor ludila i ljudske egzistencije u neutralnu objektivnu spoznaju.

3.1. FORMACIJA SUBJEKTA PREKO POVIJESTI ISKLJUČENJA I KLASICISTIČKO SVRSTAVANJE STRANACA KULTURI U LADICU LUDILA

Postavlja se pitanje o kakvom točno subjektu govorimo kada razmatramo kategoriju ludila? U srednjem vijeku takav se subjekt vezivao uz pojam grijeha, no kasnije se subjekt ludila poistovjećuje sa širokom lepezom ljudskih slabosti. Međutim, ludilo opstoji samo u tijesnoj korelaciji s poljem razuma. Subjekt ludila je izraz drugosti i razlike, on se nalazi u opreci sa grupom koja se predstavlja kao univerzalna. S druge strane, ludilo potpada pod pogled razuma koje ga ustanovljuje prema specifičnim karakteristikama, jeziku i načinu ponašanja. „Lako je iznijeti zamjerku da je u svako doba isto tako postojalo dvojako poimanje ludila; jedno moralno, na podlozi razumnog; drugo objektivno i medicinsko, na podlozi racionalnosti.“ (Foucault, 2013.: 219.) Isto tako, ludilo zadobiva status objekta putem analiza i opažanja koje se zatvaraju u pozitivnu istinu koja izmicanje normama pripisuje patologizaciji. „Istina ludila, dakle, jedno je te isto sa pobjedom razuma, i njegovom konačnom nadmoći: jer istina ludila jeste da bude unutar razuma, da bude jedno njegovo lice, jedna snaga i kao neka trenutna potreba da se on uvjeri u svoje moći.“ (Foucault, 2013.: 52.)

Jezični opis nerazuma i animalnosti, odnosno subjekta ludila, nerazdvojan je od pogleda koji ga konstituira. Putem opažanja ludilo poprima svoje različite oblike – drugim riječima, pogled koji je spušten na subjekt ludila posreduje diskurzivnu istinu, razara monolitnost bezumlja kroz stvaranje različitih klasifikacija. Nerazumnost zamagljuje liniju između subjektivnosti i istine, stoga ludilo kao takvo biva isključeno od *subjekta koji misli*. Zatočenje luđaka predstavlja novitet koji se uvodi u klasicističkom razdoblju, a sam čin odvajanja pomahnitalih subjekata od ostatka društva sadrži – osim medicinske – političke, ekonomske, moralne i religijske implikacije. Izolacija i briga o luđacima proistječe iz srednjovjekovnog kršćanskog milosrđa i sklonosti kažnjavanju. Luđak je pod povećalom etičke svijesti najčešće osoba čiji modus operandi graniči sa zlobom i izopačenošću zbog izostanka mogućnosti da razlikuje dobro od lošega. „Svaki zatočenik smješten je u polje etičkog vrednovanja – i mnogo prije nego što će postat predmet upoznavanja ili sažaljenja, s njim se postupa kao sa *moralnim subjektom*.“ (Foucault, 2013.: 82.) Tek se u osamnaestom stoljeću premošćuje religijsko shvaćanje i javlja se primat društvene osjetljivosti prema problemu zatvaranja, pojava ludila sada se promatra u kontekstu održavanja reda između pojedinaca.

Shodno tome, možemo izvući zaključak kako lik luđaka u pomanjkanju razuma sada poprima obrise *subjekta izvan kontrole* zbog čega se isti treba lišiti slobode i podvrgnuti procesu kažnjavanja i korekcije. Prve institucije zatočenja možemo pratiti od sedamnaestog stoljeća i njihova pojava čini krucijalni moment u povijesti ludila, a nastale su posljedično sveobuhvatnoj ekonomskoj krizi koja se javlja na europskom tlu. Foucault piše o ludilu: „Kao

ekonomska i društvena predostrožnost ono ima vrijednost izuma. Vidljiva je isprepletenost siromaštva i ludila u procesu društvene segregacije. Nastaje „(...) trenutak kada se ludilo opaža na društvenom obzorju siromaštva, nesposobnosti za rad, nemogućnosti integriranja u grupu (...)“ (Foucault, 2013.: 100.) Unutar spomenutog vremenskog razdoblja, *subjekt siromaštva* i *subjekt ludila* se miješaju. Zbog novih značenja koja se pridaju siromaštvu, postaje gotovo pa nemoguće precizno odrediti što potpada pod smisao ludila. Jasne se granice još teže daju odrediti u drugoj polovini sedamnaestog stoljeća, kada se libertini, homoseksualci, razvrtnici i alkemičari zatvaraju u polje ludila. Na primjeru homoseksualnosti vidimo kako aspekt ljubavi biva izvrnut sudu razuma koji, provučen kroz prizmu psihoanalize, crpi objašnjenja u poremećenoj seksualnosti koja se poistovjećuje sa sodomijom. „Samom tom činjenicom potreba i želja povlače se prema sferi subjektivnog – u područje koje u istom razdoblju upravo postaje predmetom psihologije.“ (Foucault, 2002.: 281.) Značenje zatočenja svedeno je na „policijsku mjeru“, ludilo je povezivano sa oblašću etičkog iskustva, a uspostava doživljaja istoga i određivanje samog subjekta ludila potpuno je ovisilo o medicini, psihoanalitičkim kabinetima i psihijatrijskim bolnicama čiji pogled subjekta transformira u objekt. U sedamnaestom i osamnaestom stoljeću, monopol prosudbe o razumnom i nerazumnom, o dijagnozi i liječenju simptoma ludila, postaje relativno neovisno o medicini u odnosu liječnika i bolesnika. Diskurs posjeduje oblikotvornu ulogu, njegova moć posredstvom jezika imenuje stvari.

3.2. POSTMODERNISTIČKI SPROVOD SUBJEKTA U ZRCALNOM UNIVERZUMU

Šezdesetih godina prošloga stoljeća, Foucault objavljuje kako je čovjek mrtav. Kontroverzna konstatacija se, naravno, ne treba shvaćati u doslovnom smislu. Riječ je o obznani smrti suverenog pred/nad/diskurzivnog subjekta koji je povezan s idejom apstraktnog shvaćanja čovjeka. Podrobniju elaboraciju ove tvrdnje valja tražiti u Foucaultovom usmjerenom interesu na pitanje kako i na koji način su humanističke znanosti na pragu klasicizma i moderniteta uspostavile čovjeka kao područje znanja. Odstupanjem od narcisoidnog shvaćanja subjekta, Foucault uvodi prazan prostor na mjestu subjekta unutar kojeg, provlačenjem kroz dispozitiv, dolazi do strujanja različitih diskurzivnih formacija. Pojam dispozitiva je važan za formaciju političkog subjekta, a čini kišobran pojam koji obuhvaća različite institucionalne i administrativne mehanizme koji održavanju provođenje

moći u cijelom društvenom tijelu. „Povijest ludila bila bi povijest Drugoga – onoga što je za jednu kulturu istodobno i unutarnje i strano, što dakle valja isključiti (da odagnamo unutarnju opasnost), ali zatvarajući ga (da bismo smanjili drugost); povijest poretka stvari bila bi povijest Istog – onoga što je za jednu kulturu istodobno i raspršeno i slično, što valja razlikovati u oznakama i objediniti u identitetima.“ (Foucault, 2002.: 18.)

Foucaultov koncept ogledala od izrazite je važnosti za razumijevanje načina na koji se uspostavlja subjekt, odnosno nerazdvojenost rešetke pogleda i promatranog objekta. Foucault elaborira funkcioniranje ogledala na primjeru slikarstva, no riječ je o sveprožimajućem efektu ljudskog pogleda. Radi se o reciprocitetu promatrača i promatranog, „Niti jedan pogled nije stabilan ili, prije bismo mogli reći, u neutralnoj brazdi pogleda koji platno okomito presijeca, subjekt i objekt, promatrač i model beskonačno zamjenjuju svoje uloge.“ (Foucault, 2002.: 23.). Spušteni pogled slikara modulira promatrano, preobražava sadržaj i identitet naslikanog platna. Neprimjetno se provlači zrcalni učinak koji ne odražava ono što se zaista nalazi na platnu jer prizor nije do kraja obuhvatljiv već se posredstvom pogleda nanovo konstituira prema novim zakonima. „Njegov nepokretan pogled će ispred slike, u tom neminovno nevidljivom području koje čini njezin vanjski dio, obuhvatiti likove koji se tamo nalaze. Umjesto da se okreće oko vidljivih predmeta, ovo ogledalo prelazi preko čitavog polja reprezentacije zanemarujući ono što bi moglo uhvatiti, dok restituira vidljivost onoga što ostaje izvan pogleda.“ (Foucault, 2002.: 26.) Ogledalo je uzročnik rađanja jednog sasvim novog prostora u odnosu uzajamnosti promatrača i promatranog – ogledalo reflektira osobu koja promatra. U klasicističkoj epistemi subjekt izmiče pred samim sobom. „Uokolo prizora raspoređeni su znakovi i uzastopni oblici reprezentacije; ali taj dvostruki odnos reprezentacije, prema njezinu modelu i suverenu, prema njezinu autoru, kao i prema onome kome je nudimo neminovno je prekinut.“ (Foucault, 2002. : 33.) Pred očima se reprezentacija predstavlja samo kao sličnost, ukida se distanca između njih, dok se istovremeno briše subjekt koji je isti.

3.3. GOVORNI SUBJEKT KAO MEDIJ STRUJANJA DISKURZIVNIH ZNANJA

Za Foucaulta jezik predstavlja krucijalno polje proučavanja u arheološkoj fazi pisanja, a klasicistički jezik usmjeren je na stvaranje tablica koje su predstavljale diskurzivne istine.

Nekompatibilnost jezika i vidljivog pokazuje kako je jezik donekle sustav koji predstavlja mjesto otkrivenja putem kojeg se iskazuje istina. „Svojstvo znanja nije ni vidjeti ni pokazati, već interpretirati.“ (Foucault, 2003.: 59.) Primjerice, jedan tekst se može interpretirati na beskonačno mnogo načina, pismo se provlači kroz različite diskurse od kojih svaki tvori svoju verziju istine. „Poznavati stvari značilo je odrediti sustav sličnosti koji ih je činio međusobno bliskima (...). Jezik si na isti način, ali uz jedan obrat, daje zadaću da restituira apsolutno prvobitan diskurs, ali ga može izraziti samo približavajući mu se, pokušavajući reći o njemu stvari koje su mu slične, i beskonačno rađajući na taj način vjernosti bliske i slične interpretaciji.“ (Foucault, 2002.: 60.)

Traženje sličnosti je karakteristična formativna sila u razdoblju renesanse nakon čega dolazi do pojave diskontinuiteta, tj. naglog reza u obrascu razmišljanja neke kulture. Ako je šesnaesto stoljeće obilježeno beskrajnim ukrštavanjem riječi i stvari gdje je poznavanje stvari bilo ekvivalentno uspostavi odnosa sličnosti između njih – sedamnaesto stoljeće čini prijelomnu točku razdvajanja riječi i stvari, a svaki jezik se označivanjem i imenovanjem oblikuje u diskurs. *Govorni subjekt* raspolaže prethodno utemeljenim diskurzivnim znanjima koje projicira na pragu jezika. Drugim riječima, govorenje se poistovjećuje sa diskursom, a subjekt u pomanjkanju nedostižnog ideala autonomije predstavlja medij putem kojeg se kanaliziraju različiti diskursi.

Foucault smješta povijest prirode na razmeđu između riječi i stvari. U ovome kontekstu, pojava živih bića je produkt njihovog provlačenja kroz rešetku znanja koju je iznjedrila povijest prirode. „Povijest živoga bića bila je samo to biće unutar cijele jedne semantičke mreže koja ga je povezivala sa svijetom.“ (Foucault, 2002.: 148.) Zbog radoznalosti i opažanja, amplificira se tendencija za uspostavom poretka pa živa bića zadobivaju nove odrednice preko svoje anatomije i oblika. Paralelno s time, osamnaesto je stoljeće donijelo umnažanje klasifikacija, arhiva, popisa i kataloga što, u konačnici, korespondira s idejom da je povijest prirode utjelovljena u imenovanju i opisu vidljivoga. „Između prirodnih bića možemo, dakle, uspostaviti sustav identičnosti i poredak razlika.“ (Foucault, 2002.: 156.) *Kritički subjekt* koji je propitivao temelje valjanosti u osamnaestom stoljeću također nije moglo zadobiti status autonomije jer je njegova polazišna točka bila povezana s nekim drugim prethodno definiranim znanjem. Kritičko propitivanje preuzima istu logiku vrludanja po liniji sličnosti i mašte.

3.4. USPOSTAVA ČOVJEKA KAO PREDMETA ZNANJA

Vremenski period osamnaestog stoljeća označava novi drastični epistemološki skok, misao prestaje okupirati područja povijesti prirode, bogatstva i opće gramatike. Riječ je o nadolasku čovjeka kakvog danas poznajemo, on se javlja u dvoznačnom odnosu između subjekta koji spoznaje i predmeta znanja. Ne postoji precizan razlog za presijecanje povijesnog kontinuiteta i pomjeranje pozitivnosti, no sada se kormilo nad diskursom čovjeka preusmjerava, a klasicistička misao koja je operirala putem nekvantitativnih identičnosti i razlika nestaje s povijesne pozornice. Fokus se prebacuje na promatranje sličnosti u prostoru koje se talože prema principu analogije, a na pijedestalu caruje rađanje empirizma. „Sad se upleće i novi element: osim smisla ili reprezentacije on pokazuje samo na dopunsku, neminovno pomoćnu vrijednost (radi se o ulozi subjekta ili objekta koju igra označeni pojedinac ili stvar, radi se o vremenu radnje), ali u odnosu na oblik on čini čvrsti, postojani, nepromjenjivi ili gotovo nepromjenjivi element čiji se suvereni zakon reprezentativnim korijenima nameće do te mjere da mijenja i njih same.“ (Foucault, 2002., 259.)

Prvi puta se javlja situacija u kojoj se postavlja pitanje uvjeta odnosa među reprezentacijama i, posljedično tome, otvara se transcendentalno polje koje pripada subjektu unutar čije se dovršenosti propituju njihove dinamike „Rad, život i jezik pojavljuju se kao transcendentalije koje omogućuju objektivnu spoznaju živih bića, zakona proizvodne i formi jezika.“ (Foucault, 2002.: 268.) Formacija istine uspostavlja se preko smještanja transcendentalija u predmete od kojih se neke potom smještaju u lokalizirani kontekst. „Imat ćemo dakle polje znanosti *a priori*, polje formalnih, čistih, deduktivnih znanosti koje se pozivaju na logiku i matematiku, s druge pak strane primjećujemo odvajanje područja znanosti *a posteriori*, empirijskih znanosti koje deduktivne oblike rabe samo u fragmentima i usko lokaliziranim područjima.“ (Foucault, 2002.: 270.)

Foucault upozorava na ispreplitanje filozofske misli o univerzalnosti i znanja. Hegel je uvelike utjecao na razvoj šireg shvaćanja ove teme smještajući totalitet empirijskog područja u svijest u kojoj se stapaju transcendentalno i empirijsko određenje. Epistemološke turbulencije u osamnaestom stoljeću mogu se sumirati u idućem navodu: „(...) područje čistih oblika spoznaje izolira se, poprimajući u isto vrijeme autonomiju i suverenost u odnosu na svako empirijsko znanje, dovodeći do beskonačnoga i ponovnog rađanja projekta formalizacije konkretnog i stvaranja naličja svih čistih znanosti; pozitivno, empirijska se područja povezuju s razmišljanjima o subjektivnosti, ljudskom biću i konačnosti, zadobivajući vrijednost i funkciju filozofije (...).“ (Foucault, 2002.: 272.) U sljedećem se poglavlju detaljnije razrađuje nastanak čovjeka na polju napretka humanističkih znanosti modernoga

doba uslijed epistemološke prekretnice, njegovo istovremeno račvanje na objekt i subjekt, te ekstrahiranje objektivnih spoznaja provlačenjem novonastalog pojma čovjeka kroz prizmu istraživanja u domeni života, jezika i rada.

3.5. NASTAJANJE SUBJEKTA RADA, JEZIKA I ŽIVOTA NA PLODNOM TLU MODERNISTIČKOG PROCVATA HUMANISTIČKIH ZNANOSTI

Epistemološka prekretnica uvodi novitet čovjeka kao modernog objekta, odnosno transcendentalne subjektivnosti, koja se postavlja u odnos sa životom, radom i jezikom. U europskoj kulturi dolazi do pomaka od reda prema povijesti – odnosno, od fetišizma tablica prema otkrivanju neobičnih snaga koje počivaju na odnosu uzročnosti, jezgri porijekla i traganju za skrivenim vodiljama povijesti.

Moderna epistema promatra čovjeka kroz prizmu povijesti; riječ je o čovjeku kao *povijesnom subjektu*. Međutim, Foucault uočava kako čovjek zapravo ne posjeduje inherentnu povijesnost već je povrnut vremenu koje ne obitava u njemu. Postoji nekoliko formativnih područja koja su čovjeka utemeljila kao moderni objekt. U ekonomiji je presudno prodiranje historičnosti, a ista „(...) više nije povezana sa simultanim prostorom razlika i identičnosti, već s vremenom uzastopnih proizvodnji.“ (Foucault, 2002.: 279.) Za ekonomista Ricarda bogatstvo proizlazi iz rada koje je podložno mjerenjima. U tome je razdoblju iskovan termin *homo oeconomicusa* kao dovršenog ljudskog bića koje se, baveći se ekonomskom aktivnosti, crpi u ustrajnom izbjegavanju neizbježnosti smrti. Ovdje možemo govoriti o ekonomiji kao znanosti koja uspostavlja pojedince kao *subjekte rada*. Presudno je preuzimanje antropološkog diskursa o dovršenosti čovjeka te se istovremeno na horizontu nazire utopijski preobrat povijesti. Shodno tome, znanje se oblikuje kao ulančanost. U ekonomskoj projekciji čovjek se gleda kroz prizmu želja i potreba, a vodi se interesom i težnjom za profitom zbog čega je, stavljen u društveni kontekst, nužno u stanju konflikta.

U devetnaestom stoljeću nastaje biologija i tim događajem se kreira *subjekt života*. „S Cuvierom upravo život zasniva vanjsku mogućnost klasifikacije u onome što je u njemu neperceptibilno, čisto funkcionalno.“ (Foucault, 2002.: 292.) Pojavom anatomije i analizom tijela otkrivaju se novi distinktivni elementi ljudskog bića. U živo biće se uvlači historičnost i ono se zatvara u samo sebe, a život predstavlja zakon svih živih bića. Ljudsko biće obavlja funkcije i reagira na poticaje iz okoline zbog kojih se prilagođava i evoluira, a njegovo

djelovanje se odvija prema pravilima. Međutim, Foucault tvrdi kako su bića u odnosu na život prolazna te iz toga izvlači zaključak kako je bitak zapravo privid. Neminovnost okončanja bića je kritika i propitivanje mogućnosti spoznaje.

S druge strane, jezik devetnaestog stoljeća se konstituirao kao polje spoznaje. Jezik se, kao što je to bilo bjelodano na prethodnim primjerima, zatvara sam u sebe i razvija vlastitu povijest, zakone i objektivnost. Jezikom spoznajemo stvari u prostoru, no on ujedno posreduje svaku znanstvenu spoznaju koja se artikulira kao diskurs. „On se uzalud raspoređuje, širi i analizira pod pogledom znanosti, on uvijek izbija pored *subjekta koji spoznaje* – čim ovaj iskazuje što zna.“ (Foucault, 2002.: 323.) Jezik prestaje biti alat organizacije spoznaje, već samo postojanje jezika tvori novo područje spoznaje i postavlja se pitanje vladanja jezikom, odnosno riječima. Čovjek jezikom pokušava prenijeti neki smisao kojeg okružuju diskursi i rituali, a projiciraju se kroz sustav znakova

Za razliku od klasicizma gdje je bilo riječ o nestanku središnjeg *subjekta koji spoznaje* – gdje klasična epistema nije kristalizirala specifično područje čovjeka - u modernističkom razdoblju postoji tendencija amplifikacije važnosti subjekta, njegovo smještanje u polje transcendentnog i postavljanje u odnos s različitim novokreiranim područjima znanja. Moderni je čovjek moguć samo u svojoj dovršenosti prema radnoj, govornoj i tjelesnoj egzistenciji. „Kad povijest prirode postane biologija, kad analiza bogatstva postane ekonomija, a osobito kad razmišljanje o jeziku postane fitologija i kad se izbriše taj klasicistički diskurs u kojemu su bitak i reprezentacija nalazili svoje zajedničko mjesto, u dubokom kretanju takve arheološke mutacije pojavljuje se čovjek sa svojim podvojenim položajem objekta znanja i subjekta koji spoznaje: podčinjeni suveren, promatrani promatrač, on se pojavljuje na mjestu Kralja (...)“ Foucault tvrdi kako je takvo suvereno shvaćanje subjekta, odnosno produkt modernog čovjeka, rezultat djelovanja različitih diskursa o čovjeku. Upravo su diskurzivna strujanja i epistemička gibanja dovela do „postojanja“ apstraktnog čovjeka – no subjekt ispod svega zaista odumire i označava prazno mjesto koje se popunjava različitim sadržajima pod okriljem humanističkih znanosti.

Čovjek se promatra kao „neobična empirijsko-transcendentalna dubleta“ preko kojeg se kristalizira svaka spoznaja koja, podvrgnuta redukciji, predstavlja svojevrsnu obećanu istinu. Iz toga slijedi da čovjek može analizirati samoga sebe polazeći od empirijskih sadržaja, ali istovremeno čineći identično sa transcendentnom refleksijom. „I humanističke se znanosti nisu pojavile kad smo pod učinkom nekog nametljivog racionalizma, neriješenoga znanstvenog problema ili praktičnog interesa odlučili prebaciti čovjeka u područje znanstvenih predmeta – i još uvijek nije dokazano da ga među njih možemo svrstati.“

(Foucault, 2002.: 370.) Rađanje humanističkih znanosti se događa u onome trenutku kada čovjek postaje ono što treba promišljati i spoznati. Predmet znanosti o čovjeku koja ga klasificira kao *subjekt rada* prodire i zahvaća čitavu njegovo postojanje oblikovanjem njegovih potreba. Slična se stvar događa na području jezika – humanističke znanosti se, prije svega, bave izučavanjem načina prikazivanja riječi koje prenose misli i utjelovljuju se u diskurse.

Općenito govoreći, humanističke znanosti oblikuju dvije stavke – s jedne strane, ono što čovjek jest po svojoj pozitivnosti (bića rada, govora, života); s druge strane, ono što omogućuje bićima znanje (npr. koji su zakoni rada, na koji način govoriti...). Obuhvaćanje cjelokupne povijesti humanističkih znanosti devetnaestog stoljeća rezultiralo je kreiranjem hologramske slike čovjeka. Upitna je mogućnost postojanja čovjeka kao predmeta znanosti jer se čini kako čovjek nije ništa drugo doli njihova projekcija. Prema Foucaultu, psihoanaliza i etnologija nisu znanosti, one obitavaju na rubovima spoznaja o čovjeku, tj. imaju magloviti pojam čovjeka, a njihove dominantne karakteristike su kritičnost i osporavanje. Psihoanaliza počiva na analitici dovršenosti, no za razliku od humanističkih znanosti – zbog prebiranja po zakucima nesvjesnoga, dok služi kao mjesto ispreplitanja značenja, pravila i norma. „I ako Freud više no itko znanje o čovjeku približio njegovu filološkom i lingvističkom modelu, ali da je i prvi započeo radikalno brisanje podjele između pozitivnog i negativnog (patološkog i normalnog, razumljivoga i nepriopćivog, što ima značenje i što je bez značenja), razumijemo kako on najavljuje prijelaz s analize u okviru funkcija, sukoba i značenja na analizu u okviru norme, pravila i sustava (...).“ (Foucault, 2002.: 386.) Na polju reprezentacije se nastoji uhvatiti želja, žudnja i smrt. Prema tome, ne postoji apsolutni subjekt. On se može samo pozicionirati isključivo u suženom polju (npr. želja, ekonomija...).

U kontekstu rasprave o uspostavi subjekta koja je išla paralelno sa napretkom humanističkih znanosti u razdoblju moderne, možemo ustvrditi kako je postojalo nekoliko ključnih faktora u njegovom oblikovanju – biologija je uspostavila subjekt života, ekonomija subjekt rada, a proučavanje jezika utemeljilo je subjekt govora. Prema tome, čovjek je biće znanja, jezika i života te, predstavljen kao ono što treba spoznati, ujedno čini i polje znanja. Djelovanje različitih diskursa o čovjeku doprinijelo je stvaranju slike modernog čovjeka.

3.6. MINIRANJE PRIVILEGIRANOG STATUSA AUTORA I PROPITIVANJE MOGUĆNOSTI AUTENTIČNOSTI

Foucault je održao mnogobrojna predavanja, no valja posebno izdvojiti antologijsko predavanje pod nazivom „Što je autor?“ koje je, uz „Poredak diskursa“, od izrazite važnosti u razumijevanju i izučavanju kontrole diskursa. Foucaultova knjiga „Riječi i stvari“ izazvala je negodovanje kod marksista zbog obrušavanja na dotadašnje shvaćanje pojma čovjeka kojeg je arheologija prokazala kao 'recentnu pojavu'. Njegovo raskrinkavanje ideje povijesnog čovjeka dovelo je do toga da ga se često proziva zbog ahistorijskih podvala i pomodarstva. Takvo je shvaćanje dubinski povezano sa razvojem humanističkih znanosti koje su se, uronjene u fluidne povijesne konfiguracije i u nedostatku čvrstih kriterija za istinu, paradoksalno odvažile monopolizirati objekte istine.

Teorijski rad Michela Foucaulta čiji potencijal radikalno minira svaki pokušaj usvajanja povijesnog univerzalnog subjekta dovodi do pravog košmara u krugovima neistomišljenika i dogmata. Pozicija antihumanizma svrgava subjekta sa trona suverenosti te, shodno tome, pojedinac više nije izvorište smisla kojeg izgovara. Jezičnim prevratom negira *homo dialecticusa*, čovjek prestaje biti središtem filozofije i znanosti, a njegovo je shvaćanje 'subjekta' duboko relativizirano i kontekstualizirano unutar diskurzivne mreže. „To također slijedi iz postavke da čovjek, pojedinac nije izvor smisla onoga što izgovara, nije autor gotovih poruka koje samo emitira, nego kroz njega progovaraju 'strukture', 'sistemi', 'discipline' društvenog poretka, znanstvene 'discipline', 'režimi', organizacije, korporacije...“ (Foucault, 2015.: 21.)

Ranije je shvaćanje autora, neokaljano Foucaultovom intervencijom u pojam, podrazumijevalo pojedinca koja prethodi tekstu. Prema tome, diskursi kopaju rupu pod svim pokušajima svojatanja značenja u autorovom pisanju. Prije možemo govoriti o umnažanju smisla, o neprekinutoj igri jezika koja modulira 'subjekt' koji piše, o iščezavanju transcendentnog lika utjelovljenog u autoru koji prethodi djelima i nužno odbacivanje pozitivističkog shvaćanja. Ipak, Foucault uvodi termin 'začetnika diskurzivnosti' kao što je to, primjerice, bio Marx. Kod osvrta na pojam autora, valja imati u vidu njegovu klasifikacijsku ulogu (npr. grupiranje tekstova). Foucault uvodi 'funkciju autora' pod kojom podrazumijeva „(...) karakterističan način postojanja, cirkuliranja i funkcioniranja određenih diskursa u nekome društvu.“ (Foucault, 2015.: 25.)

Utemeljenje prvih autorskih prava u osamnaestom stoljeću predstavlja važan događaj u Foucaultovim očima. Diskurs je time činom postao svojevrsna imovina nad kojom autor raspolaže prava i kontrolu. Autor, dakle, postaje *pravni subjekt* koji polaže prava na intelektualno vlasništvo. „Tekstovi, knjige, diskursi počeli su dobivati stvarne autore (...). Ime autora (atribucija) postaje sve prominentnije ne radi naznačavanja njegova vlasništva

(aproprijacije), nego imovinska apropijacija dolazi kao uzgredna posljedica 'kaznene apropijacije', nužnosti da se omogući kazneni progon, da se utvrdi u pravnom smislu 'odgovorna osoba' koja će moći podnijeti račun za izrečeno, napisano, objavljeno.“ (Foucault, 2015.: 28.) Paralelno s time, dolazi do bujanja birokracije koja predstavlja mehanizam upravljanja i nadziranja. Foucault analizira funkciju unutar koje je autor moguć (funkcija autor). Smatra kako se autor ne može poimati kao konačna definicija - autor nije utemeljitelj jer čini katalizator različitih diskursa, stoga on nije vlasnik svojih tekstova.

Pojam autora shvaćen kao središnji čin individualizacije apsorbira se i prostire po čitavom horizontu – od književnosti do filozofije. U prvome dijelu svoga izlaganja, Foucault nastoji ponuditi pregledan odnos naizgled samostalnih kategorija djela i autora. „Nije važno tko govori, rekao je netko, nije važno tko govori.“, započinje citirajući Becketta.

Problematična se priroda pojmova autora i djela očituje u samom pokušaju definicije.

Poteškoća u utvrđivanju parametara prema kojima možemo precizno zahvatiti te pojmove proizlazi iz pitanja: „Ako neki pojedinac nije bio autor, možemo li reći da ono što je napisao ili rekao, ono što je ostavio u spisima, što se može citirati iz njegovih izjava, može biti nazvano 'djelom'? (...) No recimo da je ipak riječ o autoru: je li sve što je napisao ili rekao, sve što je ostavio iza sebe dio njegova opusa?“ (Foucault, 2015.: 41.)

Ime autora je vlastito ime kojemu je svojstvena pokazivačka funkcija. Ono se ne može svrstati ni kao subjekt ni kao objekt, već obavlja klasifikacijsku funkciju kroz grupiranje tekstova.

„Konačno, ime autora služi za opisivanje određenog načina postojanja diskursa: činjenica da neki diskurs nosi autorovo ime, činjenica da možemo reći 'ovo je napisao taj i taj' ili 'taj i taj je autor ovoga', upućuje da taj diskurs nije svakodnevni, (...) mora zadobiti određeni status.“ (Foucault, 2015., 47.) Kako bi imali vrijednost istine, u srednjem vijeku prvi puta nastupa brisanje anonimnosti sa znanstvenim tekstovima.

Kada u tekstualnoj tradiciji govorimo o knjigama ili djelima, pojam autora podrazumijeva jedinstvo pisanja – no, ukoliko govorimo o funkciji autora, Foucault tvrdi kako traženje autora u stvarnome piscu predstavlja promašaj. Iz aspekta plurala ega sada se podmeće iluzorna jedinstvena osoba koja stoji iza tvrdnji 'ja zaključujem' ili 'ja mislim'; u ovome slučaju 'ja' se koristi kako bi se predočio dokaz, ali takvo što ne čini stvar svojstvenu specifičnoj osobi jer to može učiniti bilo koja osoba ukoliko se koristi istim simbolima ili dokazima. „Funkcija-autor povezana je s pravnim i institucionalnim sustavom koji obuhvaća, (...) ona se ne može definirati spontanom atribucijom jednog diskursa njegovom proizvođaču, (...) ona ne ukazuje jednostavno na stvarnu osobu, već na simultano otvaranje prostora za više

ega, za više pozicija-subjekt koje različite skupine pojedinaca mogu zauzeti.“ (Foucault, 2015.: 54.)

Međutim, razglabanje o autoru se ne zadržava unutar granica koje omeđuju neko djelo, ono ih prelazi i obuhvaća šire značenje u različitim teorijama ili disciplinama. Takve pozicije autora Foucault označava 'transdiskurzivnima'. Povijesno poznati autori čiji su teorijski opusi kreirali sasvim nove mogućnosti, pravila i polja perpetuiranja i djelovanja diskursa nazivaju se 'utemeljiteljima diskurzivnosti'. „Posljedica toga je ta da teorijsko važenje neke teze definiramo s obzirom na djelo tih začetnika (...). Time želim reći da u takvim diskurzivnostima neizbježno nailazimo na zahtjev za 'povratkom na početak'.“ (Foucault, 2015.: 58.) Takvi diskursi proživljavaju beskonačno oživljavanje u znanosti kroz analogije, općenitosti, uvođenje noviteta i preinaka u primjeni. Nizanje autora čija nominalna uloga subjekata postaje relativna jednom kada se osvijesti cirkulacija i apropijacija diskursa uvelike ovisi o pojedinim kulturama. Foucault objelodanjuje sličnosti funkcije autora sa funkcijom subjekta i, na tragu logike pisanja Riječi i stvari, kritizira privilegiranu poziciju autora. „Svi diskursi, kakav god bio njihov status, oblik i vrijednost, i bez obzira na tretman kojemu će biti podvrgnuti, odvijat će se tada u anonimnosti žamora.“ (Foucault, 2015.: 64.) Na pitanju 'tko govori?' dokida se autor, njegovo mjesto se popunjava brujanjem različitih diskursa. Ono što je Foucault sažeo u tezi o smrti subjekta možemo prevesti kao postojanje određene vrste subjekta koji se nikako ne smije shvatiti prema individualnom određenju – on je – ako je uopće – uronjen u kontingentnu povijesnu i kulturalnu matricu, transindividualan.

4. GENEALOŠKA FAZA POMAKA NA PROIZVODNE POTENCIJALE MOĆI U POIMANJU POLITIČKIH SUBJEKATA

Sedamdesete godine dvadesetog stoljeća predstavljaju pomak na funkciju moći, a subjekt biva označen kao nositelj funkcije moći. Međutim, Foucault se ograđuje od vizije subjekta kao epicentra suverene moći već se umjesto toga nastoji odgovoriti na pitanje na koji način čovjek postaje subjekt u različitim životnim sferama djelovanja. Subjekt se proizvodi

provlačenjem kroz kompleksnu mrežu odnosa moći koja se definira kao skup disciplinarnih tehnologija pomoću kojih se uspostavlja kontrola i nadzor nad 'društvenim tijelom' u cjelini.

Foucault tvrdi kako ljudska bića ne čine konstituirajuće subjekte sami po sebi, nego su inherentno povezani sa kompleksnom mrežom društvenih odnosa moći i ograničenja. Genealogija je pokušaj da se razmotre korijeni i razlozi postojanja sustava znanja i da se analizira diskurs. U genealoškoj fazi se želi se pokazati kako moderan diskurs nije apsolutna istina već je, uvodeći novitet naspram arheološke faze, rezultat odnosa moći. Kako autor tvrdi u Poretku stvari, u svakom društvu diskursi kontroliraju i organiziraju preko nepregledne mreže moći. „U društvu kao naše, postupci isključivanja su dobro poznati. Najočigledniji i najpoznatiji je zabrana. Sasvim dobro znamo da nemamo pravo da kažemo sve, da ne možemo govorit o bilo čemu u bilo kojim okolnostima i da, konačno, nema svako pravo da govori o svemu.“ (Foucault, 2007.: 8.) Tako recimo kriminalistički roman kategorizira prijestupnike kao određeni anomalijski tip, kao 'abnormalne'. Riječi 'abnormalno' i 'ludo' riječi se koje koriste nadležne disciplinske ustanove, a poimanje subjekta kriminaliteta spada u ladicu povijesne kontingencije. Foucault na ovo ukazuje kroz Nadzor i kaznu i zato se djelo može podvesti pod kategoriju genealogije. Promjena sagledavanja kriminaliteta kao kažnjivog čina u fenomen kojeg valja istražiti pridonijela je transformaciji subjekta kao predmeta izučavanja, znanja i klasifikacija u znanosti. Identiteti individualnih subjekata su rezultat međugre odnosa moći i disciplinarnih sila koje, usijecajući se u površinu tijela, proizvode 'pojedince'.

4.1. NASTAJANJE SUBJEKTA ZLOČINA KROZ REŠETKU SUDBENOG I MEDICINSKOG POGLEDA I KONTRAEFEKT DISCIPLINARNE MAŠINERIJE KAZNENIH APARATA

S osamnaestim stoljećem dolazi ublažavanje kazne koja se temelji na ekonomiji oduzetih prava i čiji se primarni cilj okuplja oko korekcije duše, a tijelo osuđenika prestaje biti meta sadističke predstave suverena. Predmet zločina je podrazumijevao širok dijapazon činova – od agresivnih eskalacija i ubojstava do silovanja i perverzija. Kako bi se neki ljudski čin kvalificirao za rubriku zločina u devetnaestom stoljeću, mora proći suđenje koje je protkano medicinskim i pravnim znanjem. Opasno se stanje treba izolirati i neutralizirati, a to se postiže čitavim nizom mjera sigurnosti koje služe kaznenoj svrsi. Najčešće je riječ o

nastojanju da se proizvede željena promjena u ponašanju zločinaca kroz stalno nadziranje i obvezna liječenja. Počinitelj postaje osoba koju secira znanost pokušavajući otkriti skrivene motive njegovih djela, on postaje predmetom istraživanja pod znanstvenim povećalom.

Aparatu kaznenog pravosuđa se počinju pripajati izvansudbeni elementi, od sada se pogledu sudaca pridružuju se psihijatri i psiholozi u ulogama savjetnika kako bi odredili primjereni sadržaj sankcija i tretman anomalijских ponašanja. Krucijalni moment unutar dijagnostičkih i normativnih sudova u kaznenom suđenju jest ocjena da počinitelj ne može biti lud i kriv istovremeno. Nanovo možemo govoriti o restituiranju diskurzivne znanstvene spoznaje posredstvom pogleda uperenog prema predmetu čovjeka koja se uvlači u sudski proces. Radi se o preobrazbi kažnjavana političke tehnologije tijela putem odnosa moći. O kaznenim postupcima zatvora devetnaestog stoljeća se izbjegava razmišljati kao isključivo negativnim represivnim mehanizmima – njihova je zadaća, prije svega, proizvodnja korisnih rezultata. Stoga kažnjavanje u zatvorima predstavlja inkorporiranu političku tehnologiju tijela. U takvim je procesima zatvaranja i popravljanja tijelo središnji pojam. „(...) u njima je uvijek riječ o tijelu – o tijelu i njegovim snagama, o njihovoj korisnosti i njihovoj poslušnosti.“ (Foucault, 1994.: 25.) Ogojelo tijelo je prožeto političkim okruženjem, a na njegovoj se površini neprestano usijecaju odnosi moći. Ispravljaju i tjeraju ga na obavljanje različitih poslova i time ono postaje proizvodna snaga kao ishod apsorpcije odnosa moći te „(...) tijelo postaje korisnom snagom tek ako je u isti mah proizvodno tijelo i podčinjeno tijelo.“ (Foucault, 1994.: 25.) Foucault potrebna znanja za ovladavanjem takvim tijelom grupira pod kišobran pojam političkih tehnologija tijela. Dolazi do sasvim novog shvaćanja funkcioniranja moći i načina njezinog kapilarnog i lokaliziranog cirkuliranja kroz društveno tijelo. Takvo je poimanje moći u direktnoj korelaciji sa proizvodnjom znanja. Upravo se u ovome ogleda Foucaultov pomak na funkciju moći – znanje je inherentno turbulencijama u odnosima moći i ne proizlazi iz djelatnosti subjekta spoznaje. Upravo su borbe i različite točke odbijanja moći konstitutivne za znanje. „Ta stvarna netjelesna duša nipošto nije supstancija; ona je element u kojem se artikuliraju učinci stanovitog tipa moći i upućivanje na znanje, (...) a znanje prati i pojačava učinke moći. Na tom su realitetu – referenciji sazđani raznorazni koncepti i izdvojena područja analize: psiha, subjektivnost, osobnost, svijest, itd.: na njemu su izgrađene znanstvene tehnike i diskursi; (...)“ (Foucault, 1994.: 28.)

U razdoblju do osamnaestog stoljeća možemo govoriti o prevlasti suverene moći unutar koje mučenje predstavlja ritual i ima pravno-političku funkciju, putem obeščaćivanja tijela ponovno se uspostavlja povrijeđena suverenost, a ne pravda. U zemljama Europe krivični postupak se odvijao pod velom tajne, sudska istraga je posljednja instanca u

proizvodnji 'istine'. 'Istina' se nastoji ekstrahirati iz okrivljenika iz priznanja služeći se metodama mučenja. Oblikovanje subjekta kao priželjkivanog krivca, odnosno objekta krivice proizlazi iz sudbenog aparata koji okrivljenika lišava mogućnosti braniti se. Okrivljenik zaslužuje kaznu, on nije nedužan dok se ne pojavi neki dokaz, a podvrgavanje torturi ili smaknuću služi kao instrument dominacije i indikator neravnomyjernih odnosa moći koji u krajnjoj liniji predstavljaju javni ritualizirani politički čin koji prenosi poruku narodu. Postojalo je nekoliko faktora koji su mogli utjecati na status okrivljenika – naime, kazna bi bila ublažena ukoliko je osoba koja počinila neki zločin pripadala plemstvu ili bogatijoj obitelji. Isto tako, percepcija javnosti bila je podložna promjeni ako se optužena osoba pokajala za svoje grijehе u javnom govoru na stratištu, u tome slučaju se nije mogla izbjeći smrtna kazna, ali su isti umirali kao sveci.

Osamnaesto je stoljeće, u jeku razvoja kapitalističkog društva, obilježeno uspostavom nove ekonomije i tehnologije kaznene moći koja u krajnjem cilju želi stvoriti uvjete za prodiranje raspodjele kaznene moći u najsitnije pore društva. Javlja se reformatorska struja koja se, vođena idejom o potrebi poštivanja ljudskosti, obrušava na postojeće prakse ceremonije mučenja, a fokus se sa osvete premješta na zaštitu društva u cjelini. Nužno je kazniti sve prijestupnike i kršitelje pravnih normi izbjegavanjem suverene nadmoći te je trebalo izmisliti novi kazneni aparat čija se svrha svodi na upravljanje različitim oblicima bezakonja. Ne postoji utemeljeni subjekt prije podvrgavanja sudskoj instanci koja proizvodi pravnu 'istinu', a zločin nije prirodan već ga društvo definira. „Privatnim prisvajanjem vlasti: sudačke se službe prodaju, prenose se nasljeđivanjem, imaju tržišnu vrijednost pa samim time i pravda koja se izriče postaje skupa. Spajanjem dvaju oblika vlasti: vlasti koja izriče pravdu i donosi presudu uz primjenu zakona, te vlasti koja stvara sam zakon. Napokon, zbog postojanja cijelog niza povlastica koje provođenje pravde čine neizvjesnim: ima sudova, postupaka, stranaka u sporu, pa čak i prijestupa koji su 'povlašteni' i koji ne potpadaju pod opće pravo.“ (Foucault, 1994.: 79.)

Nadalje, proces određivanja primjerene kazne pokazuje sumnjivu fleksibilnost kada potpada pod utjecaje unutarnjih konflikata, privatnih interesa ili uplitanjem suverena. Proračunatost kazne u funkciji je obustavljanja mogućeg ponavljanja zločina. Kao djelotvorno oruđe za korekciju ponašanja zatvorenika umijeće kažnjavanja se mora temeljiti na predodžbama kojim se želi nadjačati nagone koji tjeraju na zločin, a cijeli postupak treba biti budno praćen sveprisutnim pogledom. Zahtijeva se da kaznena praksa bude podudarna sa općim sustavom istine – međutim, pojam pravde postaje bjelodano relativiziran s obzirom da se sudski ritual proizvodi uranjanjem u cijelu mrežu znanstvenih diskursa. Posvuda

susrećemo iste opise zločinaca kao groteskni figura, nerijetko su portretirani kao zlikovci i čudovišta pod institucionalnom stigmom etikete 'nenormalnog'. Pojedinci koji predstavljaju otklon od društvene ili pravne norme nameće se kaznena sankcija. Sama pomisao na kažnjavanje mora polučiti željeni efekt odustajanja od zlodjela u čovjekovom duhu – posrijedi je simbolička povezanost kazne i zločina. Pomisao na zločin mora pobuditi kazneni znak i ova igra znakova treba uvećati korist zbog straha od kazne. U osobe koje su pokleknule pred zločinačkim djelom valja ponovno usaditi ideju dobra. Dolazi do individualizacije kazne, a za svaku je potrebno određeno vremensko razdoblje zatvaranja da bi se postiglo ispravljanje ponašanja. „Otuda proizlazi i cijela učena ekonomija javnosti. (...) Oslonac je primjera sada pouka, diskurs, znak koji se može odgonetnuti, uprizorenje i uobličenje javne čudorednosti. (...) U kažnjavanju će se, umjesto da se u njemu vidi prisutnost suverenova, iščitavati sami zakoni.“ (Foucault, 1994.: 111.)

Iz ovoga vidimo kako sudbeni aparat prožet različitim diskursima objektivira pojedince, a zatim jednoobrazni zatvorski sustav predstavlja pokušaj proizvodnje poslušnih subjekata u društvu. Korektivna funkcija ima manje za cilj rekonstruiranje *pravnog subjekta* koliko brujanje odnosa moći u kaznenom aparatu oblikuje poslušne podanike. „Cjelovito gledano, zatvor je nespojiv s čitavom ovom tehnikom kazne-učinka, kazne-predodžbe, kazne-opće funkcije, kazne-znaka i govora. On znači pomrčinu, nasilje i sumnju.“ (Foucault, 1994.: 116.) Osim monotone zatvorske rutine, nerijetko nailazimo na radne obaveze koje nominalno služe funkciji poboljšanja zatvorenikovog života. Tako, primjerice, osuđeni za krađu biva transformiran u poslušnu i produktivnu radnu snagu, no krajnji je ishod uspostava odnosa moći. Obitavanje u ćeliji prožeto je religijskim elementom jer izolira osuđenike i time ih nagoni na introspekciju i razmišljanje o počinjenom djelu, usamljenost treba djelovati kao obraćenje duše i vladanja kako se proizvelo bespogovorno pokoravanje i podčinjenost građanskim zakonima. „Točka primjene kazne nije predodžba, već tijelo, vrijeme, svakodnevni postupci i djelatnosti; isto tako i duša, ali u onoj mjeri u kojoj predstavlja sjedište navike.“ (Foucault, 1994.: 131.)

Cijeli sudski i zatvorski proces proizveo je golemo stvaranje znanja o pojedincima. Oko osuđenika se stvara cijeli omotač individualiziranog znanja koje uvjetuje na koji način se treba pristupiti njegovim lošim starim navikama. Prikupljaju se izvještaji o počinjenom zločinu, bilježi se vladanje tokom izricanja presude, detaljno ga se ispituje o svemu, promatra se svaki njegov potez kako bi se ustanovile slabosti i slično. „Zatvor funkcionira kao aparat znanja.“ (Foucault, 1994.: 139.) Gomilanje znanja omogućeno je neprekidnim nadziranjem, a tijelo postaje predmetom moći i promatranja. U opise individue i bujanje znanosti o čovjeku

koje u službi ljudskosti ispravljaju duševne poremećaje naziru se različiti kanali discipline: ispiti, savjetovanja, razgovori i slično. Razvija se politika koja se temelji na radu na tijelu i njegovim snagama, kretanjem i ponašanjem. „Ove metode koje omogućuju podroban nadzor nad tjelesnim postupcima, koje osiguravaju stalno podčinjavanje tjelesnih snaga i nameću im odnos pokornost-korisnost jest ono što se može nazvati 'disciplinom'.“ (Foucault, 1994.: 139.)

U knjizi Nadzor i kazna govorimo o političkoj anatomiji koja subjekte oblikuje nametanjem zatvorske discipline, oni su uronjeni u odnose moći i dominacije koji ih tjeraju da kroz razne tehnike postupaju onako kako se traži od njih. Dolazi do maksimiziranja kapaciteta tjelesnih snaga – u ekonomskom ih se smislu amplificira dok ih se u političkom umanjuje. Hijerarhiziranim panoptičkim nadgledanjem osuđenika u rascjepkanom prostoru postiže se željeni učinak u subjektovom ponašanju, a isprepletenost konstantne vidljivosti i disciplinske moći anonimno kola silaznom piramidalnom putanjom osiguravajući na taj način poslušnost. „(...) objektom je obavijesti, a nikada subjektom u komunikaciji.“ (Foucault, 1994.: 206) Ona potihom cirkulira psihijatrijskim lječilištima, zatvorima, popravilištima i sličnim ustanovama devetnaestog stoljeća. Foucault se obrušava na klasičnu koncepciju moći u formi zabrane pokazujući kako je upravo moć je ključna karika u proizvodnji realiteta i istine, a kazna treba biti korisna za cijelo društvo.

U praksi dolazi do kontraefekta, zatvorski aparat sustavno reproducira, nauštrb prvobitne namjere ispravljanja, sloj prijestupnika. Subjekt prijestupništva je pojedinac čijim ponašanjem kormilare nagoni, karakter mu je izbačen iz ravnoteže i sumnjivog je morala. Prema tome, pokazalo se kako zatvorska kazna i zatvorski način života ne smanjuju stopu kriminaliteta već dovode do bumerang efekta – krivičnog djela u povratu. „'Prijestupnik' pak omogućuje spajanje tih dviju linija i ustanovljenje, uz jamstvo medicine, psihologije ili kriminologije, pojedinca u kojem se preklapaju – ili gotovo ili tako – prekršitelj zakona i predmet učene tehnike.“ (Foucault, 1994.: 264.) Jedan dio prijestupništva ispostavio se kao koristan društveni ulog – slanjem u kolonije, nadziranjem prostitucije, krijumčarenjem supstanci i, najvažnije u političkom smislu, oni prijestupnici doušnici koje nadzire policija dok isti nadgledaju potencijalno opasne grupacije na cijelom društvenom polju. Prijestupništvo se asocira uz najniži društveno deprivilegirani sloj, dok oni subjekti prijestupnici iz viših bogatih slojeva dobivaju zavidniji tretman gdje se isto zakonski tolerira u diskreciji i prešutnoj blagonaklonosti sudaca.

Knjiga Nadzor i kazna uspješno je prikazala na koji se način kroz pravosudni sustav, uz pripojene izvansudbene grane poput psihologije i psihijatrije, konstituiraju subjekti kriminaliteta i delikvencije. Konstituiranje takvih subjekata također čini političko pitanje zbog

raspršenosti moći, ali i činjenice da su takvi subjekti povijesno nastali preko isključivanja. Oni koji su otpisani kao anomalije i ugroze društva podvrgavaju se zatvorskom sustavu čiji je cilj postizanje reformacije duše zatvorenika. Disciplinarnim mehanizmima se proizvode pokorna i korisna tijela. No, Foucault je pokazao kako se radi o pukoj zabludi kada je riječ o efikasnosti korektivne funkcije zatvorskog sustava jer isti potiče cirkularni proces proizvodnje prijestupnika pri tome zadržavajući stanovitu korisnost, što također sadrži političke implikacije u formaciji subjekta.

4.2. SUBJEKT MARGINALNE SEKSUALNOSTI KAO POSLJEDICA DISKURZIVNOG PRODIRANJA DIHOTOMIJE NORMALNOSTI I ABNORMALNOSTI

Foucault piše prvi dio Povijesti seksualnosti zanimajući se za temu povijesne modulacije žudećeg subjekta, djelomično zbog vrijednosti genealoške metode, a djelomično zbog moralne uzbune koja se pojavljuje u vezi s raznovršnošću ljudske seksualnosti. Domena seksualnosti bila je izrazito politizirana jer je postala pitanjem regulacije koja je kapilarnim učincima ujedno proizvodila i potiskivala subjekte seksualnosti sukladno principima prokreacije. „Država je superstruktura u odnosu na čitav jedan niz mreža moći koja prolaze kroz tijela, seksualnost, obitelj, stavove, znanja, tehnike, i ti odnosi održavaju uslovljenu vezu s obzirom na neku vrstu metamoći strukturiranu uglavnom oko izvjesnog broja velikih funkcija zabrane.“ (Foucault, 2012.: 124.)

Foucault tvrdi kako je arsenal restrikcija u domeni seksualnosti u viktorskom razdoblju išla su rame uz rame s napretkom kapitalističkog načina proizvodnje, ali već od sedamnaestog stoljeća možemo govoriti o nastanku nove represivne epohe koja tabuizira pitanje seksa, a subjekti koji ispadaju izvan norme se povezuju s grijehom. Seksualnost se zatvara u prokreacijsku svrhu jer je disperzija seksualnih užitaka izazivala prijetnju, trebalo je potisnuti beskorisno trošenje energije i podvrgnuti je sustavu korisnosti. Paradoksalno, cenzura i ponavljana mantra šutnje o seksu u viktorskom periodu se pokazala kao zablude. Na razini jezika posrijedi je erupcija govora o seksu uz strogost dopuštenog načina govorenja o temi. Foucault podvrgava politizaciji ono što je direktno otpisano kao nepolitičko, zaključano u privatnoj sferi i pod zakletvom šutnje. Preko diskurzivizacije seksa, vlast prodire u najsitnije pore društva čineći nevidljivu oblikotvornu silu ponašanja subjekata.

Iskustvo seksualnosti se provlači kroz odnose moći, a žudnjom i zadovoljstvima upravljaju različite zabrane i isključenja, no tehnike moći kapilarnim djelovanjem obavljaju ujedno i proizvodnu funkciju seksualnosti. „A naročito jer u pokori pridaje sve više pažnje – a možda osobito nauštrb nekih drugih grijeha – svim nagovještajima putenosti: misli, žudnje, putena maštanja, naslade, zajednička uzbuđenja duše i tijela, sve to sada mora, sve do pojedinosti, biti dio ispovijedanja i usmjerivanja.“ (Foucault, 2013.: 21.) Subjekti se provlače i proizvode kroz trijadu znanja, moći i užitka, a važnost seksa se problematizira unutar pitanja populacije na ekonomskom i političkom nivou – točnije, pitanju populacije se prilazi iz različitih kutova: duljin a životnog vijeka, stopa nataliteta, stopa mortaliteta, zdravstveno stanje stanovništva, brojke sklopljenih brakova, učestalost spolnih odnosa i slično. „Država treba znati u kojem je stanju seksualnost građana i kako se oni njome koriste, (...). Između države i pojedinaca, seks je postao izazov, i to javni izazov; prekrilo ga je veliko tkanje govora, znanja, analiza i naredbi.“ (Foucault, 2013.: 26.)

Proizvodnja političkog subjekta seksualnosti okreće se oko niše normalnosti i abnormalnosti, a čovjek se provlači kroz dispozitiv seksualnosti koji, u konačnici, razdjeljuje marginalne seksualnosti. Tako je, primjerice, cijela jedna mašinerija odgajatelja, liječnika i roditelja oformila je dječji subjekt seksualnosti. Foucault tvrdi kako se djecu potiče da govore o vlastitoj seksualnosti, mislima i željama, a zatim se ispovjedi provlače kroz dispozitiv koji kristalizira spoznavanje, odnosno 'istinu'. Iste su diskurzivne strategije prožimale parove i adolescente, a o seksu se govori kroz prizmu općeg straha i ugroze. „Točnije: čvrsta veza što je jednu s drugom spajala moralnu teologiju pohote i obavezu priznanja.“ (Foucault, 2013.: 32.) U rubriku perverznh dogodovština potpada je homoseksualnost, nevjera, incest i razvrat i ostale nepoželjne varijacije koje su se odvijale u sjeni daleko od moralističkih prozivki, sudskog progona i popratne megapatologizacije. Drugim riječima, osoba koja je pokleknula pred tjelesnim užicima označena je opasnošću i procesuirala se kao *pravni subjekt*, ali i subjekt medicinskog znanja. Odstupanjima od medicinske norme pripala je etiketa bolesti i izopačenosti zbog čega treba otvoriti pitanje neutralnosti znanosti. „Tijekom stoljeća redom su bili obilježeni žigom 'moralnog ludila', 'genitalne neuroze', 'odstupanja od reproduktivnog smjera', 'degeneracije', ili 'psihičke neuravnoteženosti'.“ (Foucault, 2013.: 38.) Zahvaljujući medicinskom znanju i specifikacijama u devetnaestom stoljeću nastaje *subjekt homoseksualnosti*. Promatranjem i klasificiranjem su se ustanovile kategorije 'normalnog' i 'abnormalnog', a društvo kao normu postavlja zakoniti heteroseksualni par.

Ono skriveno u subjektu se valja izvući na površinu ispitivanjem do kojeg se postepeno dolazi do priznanja. Subjekt se naspram vlasti pozicionira kao podanik koji,

podvrgnut njezinim zakonskim instrukcijama, upada u kalupe 'dopuštenog' i 'nedopuštenog', 'normalnog' i 'patološkog' provlačenjem kroz koherentne dispozitive osamnaestog stoljeća: histerizacija tijela žene, pedagogizacija djetetovog seksa, socijalizacija prokreacijskih ponašanja i psihijatrizacija perverzno zadovoljstva. „Roditelji, supružnici, u obitelji postaju glavni činioci dispozitiva seksualnosti koji se izvana oslanja na liječničke pedagoge, kasnije na psihijatre, i koji će iznutra udvojiti i uskoro 'psihologizirati' ili 'psihijatrizirati' odnose srodstva.“ (Foucault, 2013.: 99.) Veza između seksualnosti i moći se sastoji u tome da je jedno omogućilo drugome da uspostavi kontrolu nad ekonomskim koristima putem širenja znanja u medicini, psihijatriji, itd. „(...) Projekt znanosti o subjektu počeo se sve užim krugovima okretati oko pitanja seksa. Uzročnost u subjektu, nesvjesno subjekta, istina subjekta u drugome koji zna, znanje u njemu o onome što on sam ne zna, sve to našlo je načina da se razvije u diskursu o seksu.“ (Foucault, 2013.: 63.)

Izmaknuvši se monopolu crkvene istine o seksu proliferacijom znanstvenih disciplina, Foucault je pokazao kako politiku seksa treba manje sagledavati u službi zabrana, već kao formativnu ulogu u proizvodnji radno sposobnih subjekata koje valja disciplinirati. Obiteljski postavi čine iskonske dispozitive o seksu, a na njih se nadovezuje arsenal liječnika, psihijatarata, pedagoga i slično. Seks kroz osamnaesto i devetnaesto stoljeće postaje relativno zasebno polje spoznaja odvojeno od tijela – medikalizacija i patologizacija seksualnih užitaka tvore nove leće za kreiranje subjekata morbidne seksualnosti. Dispozitiv seksualnosti prvotno je proključao unutar buržoazije sa svrhom osiguranja dugovječnosti i brige za tijelo, a zatim je silaznom linijom zahvatio niže klase. Ipak, nije se radilo o 'porobljavanju potlačenih klasa' već o širenju novih tehnologija za maksimiziranje života na ostale dijelove društva. Nasuprot popularnog mišljenja o sveprisutnoj filozofiji odricanja, radi se o nevidljivom političkom momentu koji preko ustanovljenja subjekta seksualnosti drži za primarnu funkciju bavljenje ljudskim zdravljem, životom te reproduktivnim imperativima. U ovome kontekstu, ne valja izostaviti važnost Foucaultovog termina biopolitike. Biopolitiku možemo kratko definirati kao organizaciju vlasti nad životom preko discipliniranja tijela i regulacije populacije. „Staru moć usmrćivanja, u kojoj je bila simbolizirana vlast suverena, sada je brižljivo zamijenilo upravljanje tijelom i proračunato vođenje života. Tijekom klasicističkog doba brzi razvoj raznih discipliniranja – škola, gimnazija, vojarni, radionica; također, na polju političkih praksi i ekonomskih promatranja, pojavljivanje problema nataliteta, dugovječnosti, javnog zdravstva, stanovanja, seoba; dakle, eksplozija raznih i brojnih tehnika da bi se postiglo podčinjavanje tijela i kontrola stanovništva. Otvara se nova era 'biovlasti' (biomoći, op. T.G.).“ (Foucault, 2013.: 123.) Foucault je pokušao razumjeti način na koji se oblikovao

zapadni diskurs o seksualnosti u modernom dobu. Kasnije je postepeno razvio interes o pitanjima upravljanja populacije, upravljanja sobom i drugima o čemu će poblize biti riječ u nadolazećim poglavljima.

5. RAĐANJE NOVIH TEHNOLOGIJA SEBSTVA I OSTVARIVANJE PAREZIJE POLITIČKIH SUBJEKATA U ETIČKO-INDIVIDUALISTIČKOJ FAZI

Posljednja faza Foucaultovog stvaralaštva odnosi se na izučavanje tehnologija sebstva. Zbog takozvane etičko-individualističke faze često mu se pripisuje upitna etiketa neoliberalnog mislioca. Ako su prethodne dvije distinktivne etape pisanja u kontekstu rasprave o subjektu predstavljale nemoćnog pasivnog subjekta čija je uspostava ovisila o diskurzivnim strujanjima i relacijama znanje-moć, možemo reći kako se u završnoj fazi nazire pomak ka autonomiji subjekta koji se proizvodi radeći na samome sebi. Foucault to nastoji pokazati komentirajući antičke tekstove kroz svoja predavanja na Collège de France. U predavanjima Hermeneutika subjekta usredotočuje se na etičku dimenziju formiranja sebstva koja je vrlo lako poveziva sa autonomnim subjektom koji se u svakodnevnicu izlaže moralnom političkom odlučivanju. Čak niti u ovoj fazi ne možemo govoriti o potpunoj koherenciji subjekta – no u ovom se stadiju, uronjen u koncept ontološke slobode, nazire politički subjekt koji putem brige o sebi otvara njezinu mogućnost. Fundamentalni preduvjet takvog stanja predstavlja briga o sebi. Foucault time otvara prostor između samostvarajućeg subjekta koji oscilira na marginama diskurzivne matrice i odnosa moći koji nedvojbeno koči potpunu autonomiju i proizvode ponašanja. „(...) pojedinac-subjekt uvijek iskrsava na križanju neke tehnike dominacije i neke tehnike sebstva. On je pregib procesa subjektivacije nad postupcima podčinjavanja prema, ovisno o povijesti, više ili manje poklapajućim udvajanjima.“ (Foucault, 2017.: 444.)

5.1. EPIMELEIA HEAUTOU KAO KAMEN TEMELJAC ETIČKOG POLITIČKOG SUBJEKTA

Pitanja samospoznaje, brige o sebi i istine oblikovala su čitavu zapadnu misao. Spoznavanje istine kod modernog subjekta, nasuprot antici, nije ovisilo o primjeni različitih

tehnika na unutarnji rad koji bi poslužio kao potporanj za etičko djelovanje. Antički subjekt može pristupiti istini samo ako pribjegne askezi ili pročišćavanju samoga sebe, subjekt mora biti predan ispravnom djelovanju kako bi mogao postati mogućim subjektom istinitog spoznavanja. Za razliku od duhovnosti kao uvjeta istine, moderni se subjekt shvaća racionalno i ne potrebuje moralnu transformaciju kako bi došao do istinite spoznaje. Ova veza subjekta sa istinom se pomjera, istina mu prethodi i prosvjećuje ga.

Nasuprot tome, Foucault kao središnji pojam u postavljenom problemu subjekta i istine Foucault uzima grčki termin *epimeleia heautou* koji se prevodi kao briga o sebi - pojam koji se provlači kroz cijelu grčku, helenističku i rimsku filozofiju, a možemo ga prepoznati i u kršćanskoj duhovnosti. Briga o sebi treba protkati cijelo umijeće življenja i zapovijeda da uspostavimo najbolji mogući odnos sami sa sobom. Iza toga stoji naputak za prioritarnim bavljenjem sobom, a odnosi se na puno širi korpus različitih praksi i bivanja koji oblikuje i odnose sa drugima u zajednici zbog čega možemo govoriti o političkom potencijalu. Ovdje valja istaknuti kako se pojam eksplicitno ne odnosi na vladanje drugima koliko na stanje bivanja onih koji vladaju – drugim riječima, oni koji pretendiraju na vladanje drugima u političkom smislu trebaju prvo naučiti skrbiti o sebi kroz niz radnji s kojima preuzimamo odgovornost za sebe. Subjekt ustrajnim radom na sebi otvara vrata vlastitoj transformaciji. *Epimeleia heautou* istovremeno znači zbir duhovnih vodilja koje postavljaju nužnost preobraćenja subjekta za sposobnost i mogućnost pristupa istini. Postoji cijeli skup tehnologija sebstva – povlačenje u sebe kako bi postigla indiferentnost na nemire prouzročene vanjskim događanjima, usredotočenost na željene stvari, preispitivanje vlastitih nahođenja i grešaka, itd. „Moramo neprestano sami sebe obrazovati preko kušnji na koje su nas stavili, i zahvaljujući toj brizi o sebi zbog koje te kušnje uzimamo ozbiljno. Sami sebe obrazujemo tijekom cijelog života, a istovremeno živimo kako bi se mogli obrazovati.“ (Foucault, 2017.: 374.)

Poimanje istine subjekta oblikovalo je nekoliko povijesnih modela – platonovski, kršćanski i helenistički (epikurovci, stoici, kinici). Prvi primjer možemo pronaći u Platonovom dijalogu Alkibijad kroz koji je Sokrat nagnao Alkibijada da uvidi vlastite nedostatke i da se brine o sebi kako bi se potom mogao posvetiti ulozi dobrog vladara i brinuti o drugima. U slučaju Alkibijada postaje gotovo pa nemoguće odrediti jasnu granicu između načela *epimeleia heautou* ('briga o sebi') i *gnothi seauton* ('spoznaj samoga sebe'), ali su povezani sa važnosti pitanja pedagogije i proizvodnjom valjanog političkog subjekta koji je sposoban upravljati državnim poslovima. Vodstvo i obučavanje o potrebama upražnjavanja praksi sebstva potpomaže učitelj utjelovljen u liku Sokrata. U političkom smislu, načelo

'spoznaj samoga sebe' omogućuje postajanje dobrim građaninom ili vladarom, ali i ističe nužnost bavljenja sobom kao preduvjet političkom djelovanju. Kod Platona je bavljenje dušom instrumentalno naspram brige o sugrađanima i nameće se važnost spasenja duše u kulturi sebstva. Spasiti samoga sebe ima negativno i pozitivno određenje te prethodi spasenju drugih; s jedne strane, spasenje predstavlja bijeg od opasnosti i težine svijeta, a s druge, pronaći vlastitu sreću i mir. „(...) imati pristup do istine znači imati pristup samom bitku (...)“ (Foucault, 2017.: 171.). Kod Platona postoji odnos između brige o sebi i samospoznaje na način „(...) kada se poduzmemo brinuti o sebi, briga o sebi će se u bitnome sastojati u 'spoznavanju samog sebe'.“ (Foucault, 2017.: 223.)

U kršćanskom se modelu preko askeze, pročišćenja srca od iskušenja i odricanja od sebe uspostavlja odnos opažanja razloga unutarnjih duševnih pobuda, ali i vanjskog svijeta. U helenističkom modelu subjekt se okreće prema sebi i postaje samosvrhovit. Tehnika filozofske askeze dovodi do duhovne mutacije pojedinca i presudna je u procesu vezivanja za istinu i konstituiranje subjekta, a ne proizlazi iz podčinjavanja pravnog subjekta zakonskim normama. Subjektovo iskustvo treba se temeljiti punini i dovršenosti vlastite forme, a vođenje asketskog života, aktivnim vježbanjem pisanja i čitanja, omogućuje da u praksi subjektiviziramo istiniti govor, odnosno diskurs. To nas dovodi do pojma *parrhesia* koji znači otvoreno govorenje, ali ujedno se odnosi na moralni stav i tehnički postupak povezan sa istinitim govorenjem. Da bi došlo do transfera otvorenog govorenja ogoljenog od retorike ili laskanja, potrebna je egzistencija hijerarhijskog odnosa učitelj-učenik. U takvom odnosu učitelj je lišen svake koristi koja može proizaći iz nje. „Parrhesia je na neki način goli prijenos same istine.“ (Foucault, 2017.: 327.) Nadalje, drugi ključni pojam kojeg se Foucault u knjizi dotiče jest život kao kušnja, tj. ispitivanje sebe. Konstantno iskušavanje nas nagoni na napredovanje u odnosu na prethodni trenutak kroz, primjerice, problematiku uzmicanja od srdžbe, vježbe da ne činimo nepravde, itd. „Dakle, ako hoćete: vježbati se u nekoj vrsti nad-pravde zbog koje se odričemo dobiti, čak i pravedne, kako bismo bili sigurniji da ćemo izbjeći nepravdu.“ (Foucault, 2017.: 367.) Vodeći organizirani život podvrgnut neprestanom iskušavanju samih sebe formiramo se kao etički politički subjekti.

Kako povezati političkog subjekta sa recepturom obraćanja na sebstvo, odnosno raskidanja sa svime što sebstvo okružuje? Čini se kako bi zaključak skretanja u apolitičnost ili rigorozni individualizam bio u krajnju ruku naivan i netočan, iako kod Foucaulta nije jasno precizirana poveznica između spomenutog i političkog djelovanja. U Platonovoj Državi sadržana metafora o brodu i kormilarenju u kojoj je posada, uključujući i samog kapetana, lišena vještine i poznavanja pravilnog upravljanja brodom, dok istovremeno vlada velika

otimačka glad za moći spram pozicije kapetana. Metafora pokazuje kako takvo okruženje ne bi niti moglo cijeniti pravog filozofa. Ako se prisjetimo Foucaultovih riječi kako je briga o sebi i istinito govorenje preduvjet dobrog vladanja drugima, onda je sasvim jasno kako Platonova metafora stoji u opreci sa svime što stremi prema idealu demokracije. Ipak, brigom o sebi subjekt stječe političko i sveukupno posjedovanje sebe, a u svojim predavanjima se dotiče metafore plovidbe koja može biti korisna u pojašnjavanju ove dileme. Metafora se odnosi na rizičnu plovidbu usmjerenu prema sigurnoj luci kao finalnom cilju koji nam pruža bezuvjetnu sigurnost. Kako bi nadvladali opasnosti na putu, naše kormilarenje treba raspolagati sa određenim praktičnim i teorijskim znanjima i vještinama. Aktivnost kormilarenja objedinjuje tri tehnike – vladanje sobom, političko vladanje i medicinu. „Ove tri djelatnosti (liječenje, vođenje drugih, vladanje sobom) u grčkoj, helenističkoj i rimskoj literaturi redovito se pozivaju na tu sliku kormilarenja. I mislim da ova slika kormilarenja dosta dobro ocrtava tip znanja i praksi između kojih su Grci i Rimljani prepoznali određenu srodnost i za koju su pokušavali ustanoviti neku tehne (vještinu, promišljeni sustav praksi koji se poziva na opća načela, pojmove i koncepte): vladar, utoliko što mora vladati drugima, vladati sobom i liječiti boljke države, boljke građana i svoje vlastite; onaj koji vlada sobom kao što se vlada državom, liječeći vlastite boljke; liječnik, koji mora dati savjete ne samo tjelesnim bolestima, nego i bolestima duše pojedinaca.“ (Foucault, 2017.: 219.) Možemo zaključiti kako je subjekt brige o sebi, prije svega, subjekt koji u svim situacijama stremi djelovati prema etičkom kompasu koji se, uronjen u pokretljivo strateško polje odnosa moći, ostvaruje kao etički politički subjekt u domeni vladanja sobom i drugima.

5.2. NASLIJEĐE PROSVJETITELJSTVA I UMIJEĆE VLADANJA DRUGIMA KROZ PRIZMU AGONISTIČKE IGRE

Prije analize konstituiranja političkog subjekta parezije, Foucault nanovo aktualizira Kantov tekst 'Što je prosvjetiteljsvo?' i u središte postavlja problem Aufklärunga. Kant ga definira kao pitanje aktualiteta koje se distinktivno odjeljuje od prijašnjega. „Karakterizira ga kao činjenicu, proces koji se odvija; ali ga također i predstavlja kao zadatak i obavezu.“ (Foucault, 1997.: 89.) Prosvjetiteljstvo se nadaje kao prijelomno razdoblje izlaska čovječanstva iz maloljetnosti u kojem bez potrebe vodstva autoriteta kao autonomne individue nastavljaju samostalnom putanjom razmišljati. Osvrt na Kantov tekst poslužio je kao uvertira u politički problem konstituiranja subjekata. „Sapere aude! Imaj hrabrosti služiti se vlastitim umom. Eto gesla prosvjetiteljstva.“ (Foucault, 2010.: 31.) U stadiju maloljetnosti čovjek je

podjarmljen autoritetom dušebrižnika te takvo slijepo i ovisno sljedbeništvo utjelovljeno u pedagoškom elementu autoriteta onemogućuje odgovornost prema vlastitom kritičkom mišljenju. Foucault se pita o mogućnosti promatranja pojma Aufklärunga ponajprije shvaćenog kao određenog stava moderniteta umjesto povijesnog razdoblja. „Pod stavom hoću reći modus odnošenja s obzirom na aktualitet; hotimični izbor koji neki čine; naposljetku, način mišljenja i osjećanja, također način djelovanja i ponašanja koji, istovremeno, obilježava pripadnost i predstavlja se kao zadatak.“ (Foucault, 1997.: 92.) Kod Baudelairea uočavamo sličan princip, no on se ne zaustavlja na trenutku sadašnjosti već radi raskorak prema asketskoj preobrazbi sebstva – subjekta koji vlastito postojanje razrađuje u umjetničko djelo, čistoći odnosa prema sebi lišenog poveznica sa političkim korpusom. Foucault je, pišući osvrt na temu Aufklärunga, ipak ukazao na plošno i simplificirano shvaćanje previranja različitih procesa u osamnaestom stoljeću koji su, potaknuti društvenim progresom, relevantni za shvaćanje odnosa autonomnih subjekata i njihovih sposobnosti. Ipak, nije slučajno da Foucault Kantov filozofski problem Aufklärunga zauzima važno mjesto u daljnjem razvoju etičko-individualističke faze i razrade političkog subjekta s dozom opreza kod uporabe rječnika koji upućuje na autonomiju subjekta.

Ukoliko je plodonosni pojam *epimeleia heautou* iz grčke i rimske filozofije okupirao Foucaulta u pothvatu proučavanja oblikovanja vlastite egzistencije subjekta kroz uspostavljanje različitih tehnika vladanja sobom, u predavanjima naslovljenima „Vladanje sobom i drugima“ možemo govoriti o pomaku na vladanje drugima i ostvarivanju političkog subjekta unutar demokratskih okvira uređenja države ostvarivanjem parezije, ali i propitivanje u kakvom se stanju nalazi njihov odnos. „Parezija osniva demokraciju, a demokracija je mjesto parezije.“ (Foucault, 2010.: 270.) U ovome se objelodanjuje kružna pripadnost, no kao preduvjet postojanja političkog subjekta parezije treba postojati utemeljena institucionalna struktura i jednakost u slobodi govora. No, bili bismo u zabludi kada bi jednosmjerno razmišljali u pogledu isključivog uvjeta demokracije za ostvarivanje parezije, ona također može postojati u autokratskim, oligarhijskim ili monarhističkim režimima. Uloga političkog subjekta parezije smješta se u različite kontekste, stoga se može raditi o pojedincu koji se, zatvoren u okove nejednakosti, suprotstavlja nepravdama moćnijeg oponenta; parezijast može djelovati u ulozi savjetnika koji vladaru otvorenim govorenjem podastire svoje mišljenje vođeno određenim načelima; može se ostvarivati uzimanjem riječi u Skupštini. Demokracija otvara vrata agonističkoj političkog suparništva, nadmetanja i uvjeravanja u kojoj svatko ima pravo izraziti mišljenje i sudjelovati u odlučivanju. Politički istupi koji su u skladu sa istinitim govorom se smatraju moralnim vrhuncem hrabrosti i odgovaraju punini pojma parezije.

„Demokracija u cjelini je upravo ta igra s polazištem u demokratskom uređenju u užem smislu izraza, koji određuje jednak status za svakog. Kruženje parezije: upliv, istinit govor, hrabrost te otuda formulacija i prihvaćanje opće koristi. Takvo je veliko kruženje demokracije, takva je artikulacija politeia/parresia.“ (Foucault, 2010.: 162.)

Inkluzivni demokratski prostor je nominalna kolijevka parezijastičke slobode koja neotuđivo pripada svakom političkom subjektu iz čega proizlazi nekoliko problema. Pozicija subjekta parezije gaji dvostruko naličje – isti mora biti odvažan i dovoljno hrabar u svojim potezima podređenim višem cilju opće koristi i time dobiti odlikovanje moralnog vođe pojedinaca u nekoj državi, ali čineći navedeno subjekti istovremeno preuzimaju rizik koji proizlazi iz otvorenog govorenja. Nadalje, demokracije nije garancija njege parezijastičkih praksi, a iz političkog nastupa mogu slijediti nepredviđene opasnosti obrtanja zamišljenog učinka samog čina koji može naići na neodobravanje ili izazvati srdžbu drugih sudionika javnog djelovanja. „Postojao je također i rizik, veći ili neposredniji ili još opasniji, da se ne dopadne Skupštini i bude istjeran, moguće i prognan iz države, izbačen, da izgubi svoja građanska prava itd.“ (Foucault, 2010.: 184.) Na primjeru tragedije Ijon u kritici upućenoj Skupštini i popratnom postupku izгона nazire se problematičnost demokratske pukotine, odnosno razmimoilaženje parezije sa temeljnim demokratskim postavkama. Potonji je odnos politeje i parezije protkan paradoksima od kojih se jedan od najvažnijih tiče upravo opstojanja istinitog govorenja. „Nema demokracije bez istinitog govora, ali demokracija prijeti postojanju istinitog govora.“ (Foucault, 2010.: 168.) Ukoliko sloboda uzimanja riječi i izražavanja mišljenja ne znači privilegiju i dopustiva je svima da udovolje svojim strastima ili interesima, to ne proizvodi logičan slijed najboljih ishoda. Finalno, možda je najveća opasnost u sustavnom zatiranju istinitog govorenja jer kriza političke parezije logičnim slijedom povlači krizu političkih institucija.

Kao što je istaknuto na primjeru platonovskog modela, odnos mislećeg subjekta filozofske parezije i političke igre ujedno je izvanjski i preklapajući. Filozofski dijagnostički i liječnički potencijal u odnosu na političke tegobe pretendira ponuditi konkretna rješenja, ona iskušava stvarnost oslabavajući se retoričke sprege. Između politike i filozofije obitava rastezljiv pojam istine kroz ispunjavanje parezijastičke funkcije subjekata – drugim riječima, parezija je alatka kojom se ispituje istina u političkom polju. „Ono čime se bavi filozofija nije politika, to čak nije ni pravda i nepravda u državi, već pravda i nepravda ako ih je počinio netko tko je djelujući subjekt, djelujući kao građanin, djelujući kao subjekt, možebitno djelujući kao suveren. Pitanje filozofije nije pitanje politike, to je pitanje subjekta u politici.“

(Foucault, 2010.: 289.) Iz ovoga je jasno vidljivo koju razinu važnosti Foucault poklanja pitanju etičkog kompasa u prosudbi djelovanja pojedinaca.

5.3. IMPERATIV HRABROSTI POLITIČKIH SUBJEKATA PRED IZAZOVIMA GOVORENJA ISTINE I KINIČKI SUBJEKT OTPORA

U sklopu predavanja na Collège de France koja su obuhvaćena periodom od 1983. do 1984. godine, fokus se pomjera na odnos istine i hrabrosti. Isprepletenost ove dvije teme pronalazi svoje uporište u djelovanju i formi subjekta, a istu dinamiku možemo pratiti kroz prizmu fluidne političke mreže odnosa moći. U političkim igrama i diskusijama cijenjena je odlika hrabrosti pod okriljem postojanja moralne vertikale, a kao ispravnost prosudbi i mogućnosti polaganja prava na različite oblike istine nužno je dokinuti distrakcije vanjskog svijeta kako bi se subjekt pročistio. „Obično nalazimo, i to je zaokupljalo najveću površinu zapadnog mišljenja, pitanje etičnosti istine u obliku pitanja čistoće ili pročišćavanja subjekta.“ (Foucault, 2015.: 112.) Ideja katarzičnosti kao preduvjeta postojanja subjekta istine duboko je ukorijenjena u filozofiji - pročišćeni subjekt istine se okreće modalitetu parezije u političkoj areni slobodnog protoka govorenja, „(...) subjekt se očituje kada govori istinu, a time želim reći: predočava samome sebi i drugi mu priznaju da govori istinu. (...) pojedinac sebe konstituiraju i drugi ga konstituiraju kao subjekta koji izgovara diskurs istine.“ (Foucault, 2015.: 13.)

Elaboraciju različitih stanja subjekata koji pretendiraju na diskurs istine Foucault povezuje s 'aleturgijom', riječju koja je sinonimna s činom kojim se očituje istina. Parezija se nadaje kao inherentno politički obojeni pojam koji se, uronjen u pokretljivo polje odnosa znanja i moći, kroz tehnike vladavine vezuje uz nepokolebljivi moralni temelj subjekta. Politički subjekt neprestano baca *basanos* (kamen kušnje) pomoću kojega razabire dobre od loših stvari. Podvrgavanje postupku kamena kušnje razlikujemo dobre i loše subjekte politike. Završna faza Foucaultovog pisanja prethodnom praznom mjestu (političkog) subjekta ustupa određenje putem tehnologija sebstva. „Čini mi se da je izvođenjem ovog trostrukog teorijskog pomaka – s teme spoznaje prema temi govorenja istine, s teme dominacije prema temi vladavine, s teme pojedinca prema temi prakse sebstva – moguće proučiti odnose između istine, moći i subjekta, a da ih nikada ne svodimo jedne na druge.“ (Foucault, 2015.: 18.) Hrabrost parezijastičkog stava u filozofiji rubno u subjektu objedinjuje istinu, vlast i moralni odgoj postavljajući ih u međusobno razlikovni, ali ovisan odnos.

Iako Foucault pravi jasnu distinkciju između političke i etičke parezije (npr. Sokratova parezija upućena na stanje bivanja), izgleda da prva ne može bez druge, ali ne i obrnuto. Stanje bivanja je usko povezano sa umjetnošću skrbi o samome sebi i istinsko poznavanje sebe. „Pokušao sam pokazati u kojoj se mjeri ova praksa veridikcije, etičke parezije, razlikovala od političke parezije u svojoj formi, ciljevima, u području primjene, također sa svojim postupcima, iako se, naravno, ta moralna parrhesia, ta etička veridikcija, pokazuje i opravdava, barem djelomično, svojom koristi za državu i činjenicom da je potrebna za dobro vladanje i dobrobit države.“ (Foucault, 2015.: 139.) Politički subjekt upada u moralne kategorije prema kojima usklađuje vlastite i procjenjuje tuđe političke poteze i takav odnos prema sebi i drugima, u konačnici, doprinosi općem boljitku države. Etika prethodi politici i s njenim izostankom dobivamo samo interesne i korumpirane spletke dezorijentiranih političkih subjekata bez moralnog kompasa.

Sposobnost ustanovljenja subjekta istine prethodi stanoviti raskid i briga o sebi. „(...) postojanje (bios) u grčkoj se misli konstituiralo kao estetski predmet, kao predmet usavršavanja i estetskog opažanja: bios kao lijepo djelo.“ (Foucault, 2015.: 143.) Crpeći inspiraciju iz sokratovskih dijaloga, u proučavanju dimenzije estetske zaokupljenosti, tj. pojma istinskog života Foucault zaključuje da je moguć „(...) cijeli niz razlika, modulacija u stilistici postojanja, ili čak različitih stilova postojanja, (...)“ (Foucault, 2015.: 145.) U ladicu lijepog postojanja u prepoznatljivoj formi istine možemo svrstati različite škole poput stoicizma ili kinizma; sa konceptom stilistike postojanja možemo povući paralelu sa ranije spomenutom važnošću umjetnosti kod Baudelairea. Uz kiničku školu, primjerice, umjetnost zadobiva političku dimenziju i postaje prijenosnikom određene poruke koja se poigrava sa ustaljenim normama i propituje društvene vrijednosti koje se serviraju na pladnju. „Ova praksa umjetnosti kao ogoljivanja i svođenja na osnovno postojanje je nešto što se sve primjetnije pokazuje nesumnjivo od sredine XIX. stoljeća. Umjetnost (Baudelaire, Flaubert, Manet) se konstituira kao mjesto izbijanja onoga što je ispod, odozdo, onoga što u nekoj kulturi nema prava, ili barem nema mogućnost izražavanja. (...) Anti-platonizam: umjetnost kao mjesto izbijanja elementarnog, ogoljivanje postojanja.“ (Foucault, 2015.: 164.)

Ovime dolazi nanovo do politizacije nepolitičkoga, odnosno, ukazivanje na politički potencijal umjetničkog izražavanja kroz nastojanje da se prikaže vlastita nemoćnost pozicije. Kiničke prakse odbacuju opće prihvaćene forme i konsenzuse kulture pozicioniranjem na liniji svojevrsne anti-kulture. On se stoga vodi kao određeni način parezijastičkog djelovanja koji može poprimiti političke konotacije. „(...) kinizam se od početka do kraja pojavljuje kao ovaj način očitovanja istine, prakticanja aleturgije, proizvodnje istine u samom obliku

života.“ (Foucault, 2015.: 188.) Istinski život – *alethes bios* – predstavlja onaj oblik života koji se ne vodi u tajnosti, u sjeni. Takav život nema što za skrivati, njegove se namjere i ciljevi ne kroje iza kulisa. On ne podnosi te odstranjuje mogućnost varanja. Za razliku od hrabrosti i odvažnosti političkih subjekata ili sokratovskih mamaca drugim ljudima sa svrhom priznanja onoga što se ne zna, kinička hrabrost sažima se u skandalu gdje ne postoji opasnost samo od istinitog govorenja, nego i od načina na koji se živi.

Tema istinskog života se kod kinika dovodi do svojih krajnjih granica i preinačuje u radikalno drugačiji život koji je zbog svojeg eksplicitnog prakticiranja animalnosti čak i u antičkoj filozofiji smatran neprihvatljivim pa je, posljedično, obitavao na marginama.

„Kinička hrabrost istine sastoji se u tome da se ljude pridobije da osude, odbace, prezru i vrijeđaju samo očitovanje onoga što prihvaćaju, ili tvrde da prihvaćaju na razini načela. Radi se o suočavanju s njihovom srdžbom kada im se predstavi slika onoga što prihvaćaju i vrednuju u misli te istovremeno odbacuju i preziru u samom svom životu.“ (Foucault, 2015.: 202.) Kod kinika postoji, iako na prvi pogled nevidljiv, izrazito politički nabijeni moment u neprestanom odbacivanju statusa quo. Isto možemo povezati sa kolanjem strateškog polja odnosa moći u kojem ukoliko postoji moć, postoji i točka odbijanja, tj. otpora.

Iako Foucault ističe razliku između političkog kralja i monarhije kralja kinika, ozbiljenje političkog potencijala u subjektu kinizma očituje se preko figure anti-kraljevskog kralja u opreci sa okrunjenim kraljevima na prijestoljima koji raskrinkava privid kraljevstva. Ovo se očituje kao presudan trenutak u reinterpretaciji kinizma kao izrazito političnog načina života koji obuhvaća njegova drugačijost. „I, vrlo kratko, možemo reći da je u tim uvjetima kinizam temu istinskog života ne samo doveo sve do točke da je obrne u temu skandalozno drukčijeg života, nego je i ovu drugost drukčijeg života postavio ne samo kao izbor drukčijeg, blaženog i suverenog života, nego kao prakticiranje jedne borbenosti na čijem se obzoru nalazi jedan drugačiji svijet.“ (Foucault, 2015.: 245.)

Parodija kiničke oštrice kritike političkoj garnituri utjelovljena u slici Diogena koji oko svoga tijela, naspram nakićenog političkog kralja kao simbola državne desne ruke, nosi bačvu, ta komična asimetrija pozicija iz koje proizlazi odmjeravanje i pružanje otpora pokazuje kako Diogen ne potrebuje išta više osim sebe da bi ostvario suverenost nad sobom. Prema tome, usudila bih se reći kako možemo govoriti o političkom subjektu koji svojom drastičnim i šokantnim bivanjem utjelovljuje u pomalo anarhističkom tonu opiranje autoritetima i društveno prihvaćenim normama. „I u tom je smislu on kralj, ali kralj poruge. On je kralj bijede, kralj koji svoju suverenost skriva u neimaštini. Ne samo u formi neimaštine, nego i, vidjeli smo to prošli put, u formi hotimične izdržljivosti, neprestanog rada

sebstva na sebi kojim on uvijek sve dalje pomiče granice onoga što je moguće podnijeti.“ (Foucault, 2015.: 237.) Kinik objedinjava unutarnju duhovnu borbu sa vlastitim iskušenjima istovremeno se boreći za cijelo čovječanstvo. Bdiujući nad stanjem čovječanstva, kinikov život je uzastopna patnja jer ispunjava tešku zadaću etičkog političkog subjekta brinući o ljudima i govoreći im o slobodi/ropstvu i sreći/nesreći.

6. POLITIČKI SUBJEKT U POSTANARHISTIČKOM KONTEKSTU

Iako Foucault tvrdi da polemika s moćnijim oponentom iz kraljevske pozicije kinika koketira s obilježjima monarhije, može li se ona ipak okarakterizirati kao svojevrsna postanarhična verzija? Povijesno gledano, anarhistička tradicija polučila je niz projekata u kojima se negiranjem postojećih političkih hijerarhija nastoji otvoriti zone društvenog života unutar kojih ne postoji viša instanca iznad subjekata. Takva marginalna organiziranja na lokalnim razinama predstavljaju rijetkost, a uglavnom u konačnici bivaju nasilnički potisnuta od strane represivnog državnog aparata zbog činjenice da je srž njihovog postojanja radikalno drugačije ustrojstvo društvenog života koje ne podnosi izvanjske političke intervencije. Autonomne zone predstavljaju političku praksu drugačijeg postojanja koju možemo usporediti s kiničkim praksama. Iako se minijaturne anarhističke komune najčešće ne prepuštaju aktivnom antisistemskom djelovanju, njihovo postojanje prkosi kontroli organa vlasti čineći ih revolucionarnim oblikom bivanja i organiziranja.

Iz međusobno podudarnih polazišta anarhista i kinika vidimo kako je riječ o emancipatornim praksama subjekata koji sustavno odbacuju političke autoritete u ime vrednota slobode i jednakosti. Dok je kinikova pozicija obilježena snažnim individualizmom, u nekim inačicama anarhističkog organiziranja prepoznajemo kolektivizam. Kolektivni politički diskurs se može kinički interpretirati, ipak govorimo o nečemu što prkosi i opstoji izvansistemski. „Istina je da kolektivno isticanje otpora ono što je oživljavalo politiku i anarhističku političku teoriju koje nisu nužno usmjerene prema monolitskom apstraktnom poimanju države, kapitalizma, itd., već specifično u opreci prema prakticiranju vlasti koja je personificirana i utjelovljena u državnom suverenitetu, kapitalizmu, kao i u različitim tehnikama dominacije, hijerarhije i opresije.“ (Barnett, 2016.: 133.) Abolicionističko stremljenje prema uplitanju državne vlasti u samostalno organiziranje ne može se jednostavno prevesti kao antipolitika ili apolitičnost, sam je čin otpora politički obojen u svojoj namjeri da ustanovi slobodan prostor naspram državnog suvereniteta pa tako skepticizam suvremenog lika kiničkog anti-kraljevskog kralja postaje subjektom koji izmiče kontroli pružajući otpor

cijeloj nepreglednoj mašineriji odnosa moći i disciplinskom kolebanju, a Diogenova bačva postaje simbolikom autonomne zone. Saul Newman obrazlaže prefiks 'post' koji se nakalemio na stari anarhistički diskurs. Tvrdi kako pojam postanarhije ima uporište u starom poimanju bezvlasti i horizontalnog organiziranja koji je osvježen poststrukturalističkom misaonom strujom. Isto ostavlja implikacije u shvaćanju teme političkog subjekta omeđenog okovima esencijalizma i stabilne forme iz koje izvire značenja. „Postanarhija se može vidjeti kao pokušaj da se izmijeni anarhistička teorija bez esencijalizma i dijalektike kroz razvoj poststrukturalističke/diskurzivne analize.“ (Newman, 2010.: 9.) U ovome kontekstu, subjekt nije pasivan ishod diskurzivnih praksi (primjerice, jezični diskurs), on se u vapaju za individualističkom slobodom aktivno opire i buni protiv nametnutih ograničenja, udaljen od svakog ideološkog čistunstva i homogenosti u zazivanju marksističkog revolucionarnog društvenog prevrata.

S etičkog gledišta, možemo govoriti o relativizaciji općeprihvaćenih postavki. Politički subjekt koji je pobornik anarhične vizije nije koherentna unificirana cjelina s obzirom na interno idejno i svjetonazorsko cjepljenje, ali dodirna točka se manifestira u propitkivanju preskriptivnih moralnih načela i normi nekog društva i države. U iskušavanju zadanih okvira političke stvarnosti, kinički i anarhistički subjekt – subjekt poruge koji se izruguje drugima – negiranjem i otporom otvara nove prostore koji omogućuju rađanje nove etike sebstva. „(...) anarhizam se može razumjeti kao pokret otpora protiv moći vlasti uparenog sa etikom revolta koja se aktivno bori za formaciju novih tipova subjektivnosti.“ (Barnett, 2016.: 398.) Isto tako, Barnett u svojem radu ističe kako Foucault ne povlači direktnu vezu etike i politike u formi prosvjeda, već se prvenstveno oslanja na njegovanje ustrajnog kritičkog stava prema logici koju proizvodi governmentálnost. I dalje možemo tvrditi kako točka odbijanja moći sa licem otpora proizvodi subjekt. Poistovjetivši moć sa određenim oblikom poduzimanja neke akcije, Foucault u tekstu *The Subject and Power* naznačava kako je sloboda subjekata nužan uvjet cirkuliranja takve moći. „Moć se prakticira preko slobodnih subjekata (...) Pri tome mislimo na individue ili kolektivne subjekte koji suočeni sa područjem mogućnosti mogu realizirati različite načine ponašanja (...).“ (Foucault, 2011.: 790.) Iako je (politička) sloboda mora postojati kao uvjet prakticiranja moći, ova dva pojma ne predstavljaju sinonime niti se preklapaju – dinamika je njihove međugre ukorijenjena u međusobnom isključivanju. Slobodu treba pojmiti unutar agonističkih i recipročnih kretanja odnosa. Anarhizam raskidom spona s političkim sistemom pretendira na otvaranje prostora unutar kojih subjekti mogu postići visoki stupanj slobode.

Koliko je ispravan zaključak da na taj način poiman subjekt djeluje prema autonomnom odlučivanju i slobodnoj volji? Čini se da se vraćamo u staru zamku jer ne postoji subjekt u nekoj vrsti vakuuma koji prethodi kritičkom diskursu i stoga je problematično ustanoviti da se radi o oličenju potpuno autonomnog političkog subjekta. Međutim, ostavljajući po strani samo iskustvo subjekta, jednom kada se otvori prostor koji omogućuje ipak nešto veću razinu uživanja sloboda, prognoze nisu optimistične niti po pitanju sistemskih pukotina unutar kojih se gomila (post)anarhistički diskurs proizvodeći subjekte, paralelno sa situacijom u kojoj dolazi do sve veće erozije individualnih prava ugrozom privatnosti. Zaštita privatne sfere i osobnih podataka postaje fiktivnim konceptom, a zakoni o zaštiti privatnosti nominalnim i kozmetičkim potezima političko mašinerijske parade. *Summa summarum*, vjerovanje u mogućnost ozbiljenja potpune individualne slobode (političkog) subjekta u distopijskom panoptičkom scenariju ekvivalentno je s pronalaskom smislenosti u egzaltaciji teatra apsurdna.

7. ZAKLJUČAK

Predanost Michela Foucaulta i njegova dugogodišnja preokupacija istraživanjem domene subjekta pokazalo je isti relativno nov izum, odnosno izum humanističkih znanosti devetnaestog stoljeća koje su čovjeka uspostavile kao nešto što valja spoznati te je iz toga slijedilo stvaranje subjekta života, jezika i rada. „Jedna je stvar u svakom slučaju sigurna: čovjek nije ni najstariji, ni najkonstantniji problem koji se postavio pred ljudsko znanje. (...) Možemo biti sigurni da je čovjek u njoj recentno biće.“ (Foucault, 2002.: 412.) Zanimalo ga je na temelju kojih povijesnih praksi i diskurzivnih režima se nastojala obuhvatiti istina o (političkom) subjektu kao predmetu znanja, rada i života; a kasnije imamo pomak prema tehnologijama sebstva i samoproizvodnji subjekta koji ostvaruje političku i etičku pareziju. Iako autor nije razvio jedinstvenu teoriju subjekta, ovaj rad predstavlja pokušaj da se ponudi pregledan pogled na pitanje političkog subjekta kroz svaku pojedinačnu fazu pisanja. Subjektu se pridaje pridjev politički zbog toga što Foucault uzima tradicionalno depolitizirana područja i prokazuje ih kao puke suprotnosti. „(...) napušta autonomiju formi znanja u korist njihova fundiranja u tehnologijama moći, te kada arheologiju znanja podređuje genealogiji koja nastajanje znanja objašnjava iz praksi moći. Ova se teorija moći preporuča i za rješavanja obiju drugih problema: Foucault tako može napustiti filozofiju subjekta, a da se ne oslanja na strukturalističke ili na modele povijesti bitka koji su još i sami (...) usko povezani bilo s klasičnom bilo s modernom formom znanja.“ (Habermas, 1988.: 255.) Bio je na meti mnogih kritičara, ali svakako valja izdvojiti Habermasovu prozivku istoga kao 'mladog konzervativca'

zbog političke sumnje na odbacivanje moderniteta, odnosno univerzalne metainterpretacije humanističkih vrijednosti. Međutim, Nancy Fraser tvrdi kako je posrijedi potpuno promašena optužba jer autorovo odbacivanje univerzalnih modernih vrijednosti ne znači da sa istima raskida u potpunosti. Isto tako, zaključuje kako kod Foucaulta izostaje normativna dimenzija – primjerice, ne može ponuditi razloge zašto bi se trebali suprotstaviti panoptičkom društvu. „Foucault doživljava iznenadno razočaranje političkog angažmana. Foucault u sedamdesetim godinama daje intervju iz kojih se može prepoznati silina prekida s prijašnjim uvjerenjima.“ (Habermas, 1988.: 244.) Izostanak povoda za revolucionarni naboj ipak nije odvelo autora na trag konzervativizma, već u fabulu ulazi pojam anarhizma. Anarhističko organiziranje dvostruko je obilježen pojam jer otvara vrata radikalno drugačijem bivanju – drugim riječima, postojanje prostora koji pretendira biti autonoman otvara mogućnosti ostvarivanja višeg stupnja (političke) slobode zbog čega taj moment inherentno politički plodan. S druge strane, dok izostaje aktivno antisistemske djelovanje u čemu se jasno ogleda manjak političkog potencijala individualizma.

Od izrazite je važnosti njegovo obrušavanje na tradicionalno pravno shvaćanje moći koja nameće ograničenja, a nova razlomljena dinamika moći sadrži proizvodnu funkciju političkih subjekata. Moć poistovjećena sa nekom vrstom akcije, kako je obrazlaže Foucault u tekstu *The Subject and Power*, sadrži sposobnost modulacije drugih subjekata i strukturiranje područja cijelog niza drugih mogućih akcija. „Primjerice, kako bismo shvatili što društvo podrazumijeva kao razumno, možda bismo trebali promotriti što se događa na polju ludila.“ (Foucault, 2011.: 780.)

Takvo shvaćanje moći koje nije usko vezano uz državni aparat, omogućilo je sagledati proces transformacije subjekata u objekte posredovanjem stanovitih znanja putem pogleda. Posrijedi su nevidljivi politički procesi koji operiraju preko funkcije isključenja delinkvenata, zločinaca ili subjekata drugih seksualnosti objelodanjujući šire političke implikacije za društvo u cijelosti. „Zaključno, sve predstavljene borbe se okreću oko pitanja: Tko smo mi? One su odbijanja tih apstrakcija te ekonomskog i ideološkog državnog nasilja koje nas ignorira kao individue, kao i odbijanje znanstvene i administrativne inkvizicije koja određuje tko netko jest.“ (Foucault, 2011.: 781.) Disciplinarna moć prišiva pojedincima unaprijed određene identitete i nameće zakone dominantnog režima istine zbog čega je borba, kako tvrdi Foucault, uperena prema tehnici, određenom obliku moći umjesto prema političkim institucijama ili elitama.

Političnost borbe i takvih pokušaja kategorizacije subjekata pokazuje kako su neodvojivi od drugih mehanizama dominacije i eksploatacije. Receptura raskida s izvanjskim

svijetom u kojem neprekidno kola strateško polje moći i diskursa se ogleda u posljednjoj fazi Foucaultovog pisanja u pojmovima askeze i pročišćenja kroz koje subjekt postaje sposoban za istinito spoznavanje i koji omogućavaju veći stupanj samoodređenja. Istovremene individualizacijske i totalizirajuće procese suvremenih zapadnih političkih struktura Foucault smješta u termin kapilarnog provođenja pastoralne moći (npr. putem jedinice obitelji). „Ne mislim kako bi 'modernu državu' trebalo smatrati entitetom koji se razvio iznad pojedinaca ignorirajući njihovo postojanje i tko oni jesu, upravo suprotno, ona čini sofisticiranu strukturu koja integrira individue pod jednim uvjetom: oblikovanje individualnosti u novoj formi podvrgnuto specifičnoj šablona. Na neki način možemo gledati na državu kao na modernu matricu individualizacije ili novu formu pastoralne moći.“ (Foucault, 2011.: 783.)

Aproprijacijom religijskog diskursa u svjetovne svrhe i njegovim prelijevanjem u društveno tijelo, zadaća se pastoralne moći sastoji u osiguranju spasenja putem regulacije zdravlja, dobrobiti i sigurnosti populacije, a navedeno se postiže stvaranjem omotača znanja oko individua. Preko mreže moći i disciplina se kapilarno proizvode poslušni subjekti, odnosno pokorna tijela. Politička dimenzija otkriva pasivizaciju i prepuštanje statusu quo, potihom otklanjajući mogućnost pobunjenog političkog subjekta. Kod Foucaultovog pisanja ne vidimo eksplicitnu normativnu dimenziju, a izostanak političkog zahtjeva za promjenom odgovara njegovom negiranju linearnog kretanja povijesti prema određenim pravilnostima iz kojeg su mnogi crpili revolucionarni naboj. Međutim, maksimalni doseg aktivističke note i natruhe promišljanja određenog političkog zahtjeva kod Foucaulta možemo uhvatiti u sljedećoj rečenici: „Zaključak bi bio kako politički, etnički, socijalni, filozofski problemi današnjice ne leže u pokušajima oslobađanja individue od države i njezinih institucija nego oslobađanje od države i načina individualizacije kojeg povezujemo sa njom. Moramo promovirati nove forme subjektivnosti kroz odbacivanje ove vrste individualnosti koja nam se nameće nekoliko stoljeća.“ (Foucault, 2011.: 785.) U ovome tijesnome prostoru se rađa ideja anarhističkog političkog subjekta koji opiranjem logici governmentalnosti zaziva etiku sebstva koja legitimira, kao što je to primjetno u kuničkoj praksi, nove oblike radikalno drugačijeg života, organiziranja i identiteta.

POPIS LITERATURE:

1.) PRIMARNA LITERATURA:

1. FOUCAULT, Michel (1994.): „Nadzor i kazna. Rađanje zatvora“, Informator, Zagreb
2. FOUCAULT, Michel (1997.): „Što je prosvjetiteljstvo?“, Čemu, Vol IV No. 10, preveo: Tomislav Medak
3. FOUCAULT, Michel (2002.): „Riječi i stvari. Arheologija humanističkih znanosti“, Golden marketing, Zagreb
4. FOUCAULT, Michel (2010.): „Vladanje sobom i drugima“, Antibarbarus, Zagreb
5. FOUCAULT, Michel (2011.): „The Subject and Power“, The University of Chicago Press, Chicago
6. FOUCAULT, Michel (2012.): „Moć/znanje“, Mediterran Publishing, Novi Sad
7. FOUCAULT, Michel (2013.): „Istorija ludila u doba klasicizma“, Mediterran Publishing, Novi Sad
8. FOUCAULT, Michel (2013.): „Povijest seksualnosti 1. Volja za znanjem“, Domino, Zagreb
9. FOUCAULT, Michel (2015.): „Hrabrost istine. Vladanje sobom i drugima II“, Sandorf & Mizantrop, Zagreb
10. FOUCAULT, Michel (2015.): „Što je autor?“, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
11. FOUCAULT, Michel (2017.): „Hermeneutika subjekta“, Sandorf & Mizantrop, Zagreb

1.) SEKUNDARNA LITERATURA:

1. ARTHUR, Christopher (2004.): „Subject and Counter-Subject“, Koninklijke Brill NV, Leiden, prevela: Matea Grgurinović

2. BARNETT, Derek (2016.): „The Primacy of Resistance: Anarchism, Foucault, and the Art of Not Being Governed“, Western Graduate and Postdoctoral studies, Ontario
3. FOUCAULT, Michel (2007.): „Poredak diskursa“, Biblioteka Alografije, Beograd
4. HABERMAS, Jurgen (1988.): „Filozofski diskurs moderne“, Globus, Zagreb
5. KUTLEŠA, Stipe (2012.): „Filozofski leksikon“, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb
6. NEWMAN, Saul (2010.): „The Politics of Postanarchism“, Edinburgh University Press, Edinburgh
7. PETKOVIĆ, Krešimir (2018.): „Istina kao kušnja“, Plejada, Zagreb
8. SMOKROVIĆ, Ana (2012.): „Foucault and Chomsky on Human Nature, Power and Anarchism“, Central European University, Department of Gender Studies, Budapest
9. WITTIG, Monique (2010.): „'Hetero' um i drugi eseji“, Lezbijska grupa Kontra, Zagreb

SAŽETAK

Cilj rada je ponuditi pregledan prikaz razvoja političkog subjekta u djelima Michela Foucaulta kroz tri distinktivne faze stvaralaštva - arheološka, genealoška i etičko-individualistička faza. Arheološku fazu možemo smjestiti u šezdesete godine, a bavi se analizom društvenih i lingvističkih normi koje upravljaju proizvodnjom diskursa. Foucault promatra uvjete koji su ustanovili ljudska bića kao istovremene objekte i subjekte različitih diskurzivnih praksi – od znanosti, filozofije, ekonomije, prava i slično. Sedamdesete godine dvadesetog stoljeća predstavljaju pomak na funkciju moći, a subjekt biva označen kao nositelj funkcije moći. U genealoškoj se fazi subjekt proizvodi provlačenjem kroz kompleksnu mrežu odnosa moći koja se definira kao skup disciplinarnih tehnologija pomoću kojih se uspostavlja kontrola i nadzor nad 'društvenim tijelom' u cjelini. Etičko-individualistička faza pripada osamdesetim godinama prošloga stoljeća i karakterizira je pomak ka autonomiji subjekta koji se proizvodi radeći na samome sebi. Završni dio rada se bavi mogućnošću povezivanja i pronalaženja podudarnosti kod političkog subjekta u kiničkoj školi i postanarhističkoj misli.

KLJUČNE RIJEČI:

Michel Foucault, politički subjekt, arheologija, diskurs, genealogija, moć, etičko-individualistička faza, postanarhija

SUMMARY

The aim of this paper is to offer a comprehensive overview of the development of the political subject in the works of Michel Foucault through three distinct phases of writing - an archeological, genealogical and ethical-individualistic phase. We can track the archeological phase in the sixties and it deals with the analysis of social and linguistic norms that govern the production of discourse. Foucault observes the conditions which established human beings

simultaneously

simultaneously as objects and subjects of various discursive practices - from science, philosophy, economics, law, and so on. The seventies represented a shift to the function of power, and the subject was labeled as the bearer of the power function. In the genealogical phase, the subject is produced through a complex network of power relations that is defined as a set of disciplinary technologies that establish control over the 'social body' as a whole. The ethical-individualistic phase belongs to the eighties of the last century and is characterized by the shift towards the autonomy of the subject produced by acting on its own. The final part of the paper deals with the possibility of connecting and finding coincidence between the political subject in Cynicism and postanarchist thought.

KEYWORDS:

Michel Foucault, political subject, archeology, discourse, genealogy, power, ethical-individualistic phase, postanarchy